

Dr. BIHARI JÓZSEF tanszékvezető főiskolai tanár
KOC SIS KÁROLY főiskolai adjunktus:

AZ OROSZ IGÉK HANGSÚLYA*

I.

Az orosz szóhangsúly jellege és jelentősége

Az orosz beszéd, mint a legtöbb nyelven folyó beszéd, hangsoroknak összefüggő láncolata, amelyet hosszabb-rövidebb szünetek kisebb-nagyobb szakaszokra tagolnak. Bár ezeknek a szüneteknek fiziológiai magyarázata és rendeltetése az, hogy lehetővé tegyék a szervezet fenntartásához és a hangsorok képzéséhez szükséges levegő belélegzését, a beszédfolyam nem akasztható meg akárhol, bármely hang vagy hangsor után. A beszéd hangjai, hangcsoportjai ti. különböző lexikai és grammatikai jelentések hordozói, s mint ilyenek a gondolatoknak, gondolat-elemeknek nyelvi burkai. S így a beszédfolyam szakaszolását elsősorban az értelem, a jelentés határozza meg. Szünet csak olyan szavak, illetőleg szócsoporthoz után iktatható be, amelyekkel egy-egy értelmi s egyben szintaktikai egység bezárul. Ha ezeket az értelmi és szintaktikai egységeket szünetekkel felbontjuk, vagy a szünet elhagyásával egybeolvasztjuk, megváltozik a közlés értelme, vagy pedig teljes értelmetlenség áll elő. Pl. *Izucsenyije sumov voobscse nye vhogyit v nasu zadacsu*. Ennek a mondatnak értelme attól függ, hogy a szünetet a *voobscse* szó előtt vagy után ékeljük bele. Az első esetben azt jelentené a mondat, hogy egyáltalában nem feladatunk a zörejek tanulmányozása, a másik esetben pedig azt, hogy tanulmányozzuk ugyan a zörejeket, de csak bizonyos határokon belül, nem pedig általánosan, egészükben. Ha pedig a „*Csaszam k pjatyi / ljogkaja zib / pocstyj uleglasz*” („Öt óra felé majdnem teljesen elült a lágy hullámzás”) mondatban a megjelölt helyekről áttesszük a szünetet, pl. így: „*Csaszam / k pjatyi ljogkaja / zib pocstyj / uleglasz*”, a közlés teljesen értelmetlenné válik.

A szünetek nem elszigetelten szerepelnek beszédünkben, hanem más intonációs eszközökkel (hangmagasság, hangerősség, a beszéd ütemének megváltoztatása stb.). Köztük a legfontosabb az ún. mondatvég-

* Nyomdatechnikai okokból az orosz szavakat magyar betűkkel írjuk. Az átírásban az Akadémia helyesírási szabályait követjük, a hangsúlyos magánhangzót vastag betűvel és ékezetrel jelöljük.

intonáció, amelyet hosszabb szünet követ. A beszédfolyamnak két ilyen mondatvég-intonációt követő szünet közé eső szakaszát fonetikailag frázisnak szokás nevezni. Szintaktikai megfelelője többnyire a mondat. Amint a mondat állhat egyetlen szóból is, de állhat több szintaktikai — értelmi egységből is, éppúgy lehet a frázis egyetlen megszakítás nélküli hangsor, de bonthatják kisebb szünetek több fonetikai-értelmi egységre is. Ezeket a bármilyen két szünet közt kimondott fonetikai-értelmi egységeket hol ütemnek, hol szintagmának nevezik a szovjet nyelvtudósok. A frázis tehát állhat egy és több ütemből. Pl. *Morozit. K nam prijehalo / gyeszjatj novih tovariscsej.*

A beszédütem ritmikai felépítése a különböző nyelvekben más és más. A magyarban egyetlen hangsúly összefoghat egy szakaszba több önálló jelentéssel bíró hangsúlytalan szót, mint pl. ebben a mondatban: „Ehhez a kérdéshez csak **úgy** szólhatunk hozzá, ha megpróbálunk felelni előbb a **korábban** feltettekre” az aláhúzott szótagok hangsúlyosak, a többi szó hangsúlytalan (Magyar Nyelvhelyesség, 313. oldal). Ezzel szemben az oroszban a beszédütemen belül minden fonetikai szó kiemelkedhetik hangsúlyával. Fonetikai szónak nevezi R. I. *Avanyeszov* [2] az önálló jelentéssel bíró szavakat a hozzájuk csatlakozó és velük együtt egy hangsúlyegységet alkotó, ún. simuló szókkal együtt. Az oroszban ti. csak a jelentéssel bíró szavaknak van saját hangsúlyuk. A legtöbb előjáró, kötőszó, viszonyzó, továbbá sok névmás és a kapcsoló szó (kopula) a folyó beszédben elveszti hangsúlyát és az utána, illetőleg előtte álló szóval egy fonetikai egységbe olvad. Pl. na sztolé, iz skóli, ja hogyil bi, vígyel li ti . . . stb. Csak ritkán fordul elő, hogy a jelentéssel bíró szó adja át hangsúlyát a segédszónak (íz domu, zá gorod, vó vremja, pó dva, urók ná dom). Ilyen esetekben természetesen a hangsúlyos segédszó és a hozzácsatlakozó jelentéssel bíró szó együtt alkotja a „fonetikai szót”, amely a hangsúly segítségével ritmikusan kiemelkedik a beszédütemen belül. Míg más nyelvek az időtartam fokozásával (pl. az újjörög), vagy a hangmagasság változtatásával (pl. az ó-görög, kínai, japán stb.), vagy pedig a hangerősség fokozásával (magyar, cseh, szlovák) emeli ki a hangsúlyos szótagot, addig az orosz szóhangsúly dinamikus-hosszúsági, vagyis az orosz hangsúlyos szótag magánhangzóját nagyobb hangerővel és egy árnyalattal hosszabban ejtjük, mint a szó bármely más szótagjának magánhangzóját.

A beszédütem hangsúlyos szavait nem ejtjük mind egyforma hangerővel. Az értelmi szempontból legjelentősebb szó hangsúlyát mintegy kiemeljük a többi szó hangsúlya közül. Ez a hangsúly mintegy összefogja az egész beszédütemet. Ez az ütemhangsúly.

Hasonlóképpen a több ütemből álló frázis ütemhangsúlyai sem egyformák. Az egyik kiválik a többi közül és segít az intonáció többi eszközének egységbe foglalni a frázis ütemeit. Ez a frázishangsúly. Így válhat egy hosszabb, több ütemből álló frázis valamely szótagja a szó-, beszédütem- és frázishangsúly hordozójává. Pl. *Kakíje vídi krugóm / kázsdoe oknó v dóme / bílo rámoj / szvojej oszobennoj kartyjini* frázis négy ütemét az első ütem *vidi* szavának hangsúlya foglalja fonetikai egységbe, mint frázishangsúly.

A frázist természetesen nem kizárólag a dinamikus hangsúly foglalja fonetikai egységbe. Nagy szerepe van itt az intonáció többi eszközének is, köztük főképp a hangmagasság változtatásának.

A szó, ütem és frázis dinamikus hangsúlyát nem szabad összetévesztenünk sem a logikai, sem az emfatikus hangsúllyal. A logikai hangsúly a pszichológiai — logikai állítmány, a logikai csomó kiemelésére szolgál, vagyis azt emeljük ki a logikai hangsúly segítségével, ami a mondatban új. Sokszor egybeesik a frázishangsúllyal, máskor viszont független tőle, eshet bármely hangsúlytalan szóra is. A logikai hangsúly eszközei a hangmagasság emelése és az expresszív erő. Pl. *Ggye mnye raszpiszatyszja, pod sztrokoj, ili nad sztrokoj?* (Hol írjam alá, a sor alatt, vagy a sor felett?) Ebben a mondatban a logikai hangsúly a két előljáró szóra esik, ugyanakkor a *sztrokoj* mindkét helyen megtartja szóhangsúlyát.

Az emfatikus hangsúly a szó érzelmi oldalának kifejezésére szolgáló eszköz, nem más, mint a hangsúlyos szótag magánhangzójának megnyújtása az érzelmet kifejező hanglejtés kíséretében. Pl. *Eto sztraaasno!*

Az orosz szóhangsúly dinamikus — expiratórikus jellegének két jelentősége is van: 1. a szóhangsúly különbözteti meg a jelentéssel bíró szavakat a segédszóktól, kivéve azokat a viszonylag szórványos eseteket, amikor az előljáró szó és főnév kapcsolatában az előljáró válik hangsúlyossá, 2. az intonáció egyéb eszközeivel együtt a szóhangsúly foglalja fonetikai-értelmi egységbe a beszédütem szavait, illetőleg a frázis ütemeit, amennyiben az ütem-, frázis-, valamint az emfatikus hangsúly tónusváltozása kizárólag, a logikai hangsúlyé pedig az esetek túlnyomó többségében a szó hangsúlyos szótagján áll be. Dinamikus hangsúly nélkül tehát nem lehetséges helyes, az orosz ember számára érthető kifejező beszéd vagy kifejező olvasás.

De vannak az orosz szóhangsúlynak más tulajdonságai is, amelyek más területeken hatnak, és csak fokozzák jelentőségét.

Köztudomású, hogy a szóhangsúly helye és mozgása az egyes nyelvekben különböző. A magyar általában a szó első szótagját, a francia többnyire az utolsót, a lengyel a szó utolsó előtti szótagját hangsúlyozza (Hazádnak rendületlenül légy híve... Internationál será le genre humáin... Jészce Pólska ne zginúla...). Ezek egy helyhez kötött szóhangsúlyok. Az olaszban, ó-görögben csak a három utolsó szótag valamelyike lehet hangsúlyos, (*ἐφάρμομεν, παιδείω, ἄγαστέ*), a latinban a hátulról számított 2. vagy 3. szótag lehet csak hangsúlyos (Impávidum férrient ruínae...). Ezek különböző helyhez kötött hangsúlyok. Az orosz nyelv szóhangsúlya szabad, amennyiben eshet bármely szótagra, pl. *móre, rukámi, polkovógyec, rukovogyítjelj, organizováty* szavakban az 1—5. szótag valamelyike hangsúlyos

Az orosz szóhangsúlynak kötetlensége, szabadsága mellett sajátosága az is, hogy mozgó, változó, ami azt jelenti, hogy egyes szavak hangsúlya ragozás vagy képzés közben változtatja a helyét. Pl. a *golová* (fej) főnév egyes számú birtokos esete *golóvi*, többes számú alanyesete: *gólovi*, többes számú birtokos esete pedig: *golóv*, sőt, még a szó határán is túlmehet: *ná golovu* (fejenként).

Az orosz szóhangsúly kötetlenségéből következik, hogy az oroszban a szavak hangburkának megkülönböztetésében, meghatározásában a szóhangsúlynak a fonémákéhoz hasonló szerepe van. Ismeretes, hogy az orosz csak hangsúlyos szótagban ejti ki a magánhangzókat teljes feszültséggel, pontos artikulációval, „tisztán” (a, o, u, e, i), míg hangsúlytalan helyzetben ezeket az erős fonémákat többé-kevésbé redukált ekvivalenseivel (megfelelőivel) helyettesíti. A redukció foka függ ugyan a magánhangzó artikulációjától (a résközelben, magas nyelvéllással képzett magánhangzók — az i, i és az u — alig redukálódnak), az előtte álló mássalhangzótól, a beszéd ütemétől s attól is, hogy mássalhangzók közé van-e ágyazva, vagy szó elején, illetve szó végén áll-e, de legfőképpen attól, hogy milyen helyzetben van a kérdéses magánhangzó a hangsúlyos magánhangzóhoz viszonyítva. Így hangsúlytalan szótagban nincs o hang az oroszban, néhány idegen eredetű szót (boá, oázis stb.) nem számítva; a lágy mássalhangzó után álló a, o, e magánhangzóknak a hangsúly előtti szótagban eⁱ az ekvivalense (csasz, nyosz, veszel — csaszí, nyeszló, veszjólíj); legnagyobb fokú a redukció a hangsúlyos szótag utáni zárt szótagban, ahol már csak a labiális (u) és nem labiális (nem u), illetőleg a felső (u, i) és nem felső (∂) nyelvéllással képzett hangok között van valamennyire érezhető különbség, ti. az átírásban i és b, illetőleg ъ és ѣ betűkkel jelölt hangpárok ejtésében igen nagy az ingadozás, amint hogy a ѣ és a kemény mássalhangzó után álló i ebben a helyzetben sokszor teljesen egyformán hangzik. Ez annyit jelent, hogy egy-egy kiejtett orosz szónak a hangsora, a benne levő magánhangzók ejtésének feszültségi foka, színezete, minősége elsősorban a szó hangsúlyának a helyétől függ. Pl. az óblaka — oblaká, podrezáty — podrézaty (levág, lenyes) szópárok nemcsak abban különböznek, hogy tagjaik hangsúlya más-más szótagra esik, hanem e szópárok tagjainak hangsora, hangalkata is a bennük levő magánhangzókat tekintve, minőségileg különböző, amint azt a szópárok fonetikus átírása is mutatja: ablaká — óblaká (az Akad. hangtan szerint) és oblaká (Galkina—Fedoruk magyarázata szerint), podrízaty — padrézaty. Így válik az orosz szó hangsúlya hangalkatának megkülönböztető eszközévé. Természetes, hogy a hangsúly önkényes áthelyezése más szótagra megváltoztatja a szó hangalkatát is, és ennek következtében megváltoztatja jelentését is, esetleg teljesen értelmetlenné teszi a hangsort. Pl. a p∂talkú hangsor a potólók (mennyezet) szónak az egyes számú részeshatározó esete, a patólku hangsor pedig a po előljáró és a tolk főnév egyes számú részeshatározó esetének kapcsolata (a pletyka szerint), viszont a pótólku hangsornak semmi jelentése sincs az oroszban.

A hangsúly helye az orosz szónak individuális jegye. Ezért a hangsúly helye a lexikában a szavak megkülönböztetésének egyik eszköze. Hasonló vagy azonos hangzású orosz szavakat sokszor csak a hangsúly helye különböztet meg egymástól. Vannak az oroszban szópárok, amelyeknek minden formája azonos vagy hasonló hangzású, csak hangsúlyuk helyében van különbség. Ilyenek: átlasz (atlasz, térképgyűjtemény) — atlász (atlasz kelme), zámok (vár) — zamók (zár), múka (kín) — muká (liszt), órgan (szerv) — orgán (orgona), párity (1. ugaroltat, 2. gő-

zöl) — *parítý* (lebeg) stb. Megkülönböztetheti a hangsúly helye egymástól elütő szavaknak egy vagy több hasonló hangzású alakját, pl. a *szam* (maga) névmás függő esetei *szamovó*, *szamomú*, *szamóm*, viszont a *szamij* (maga, leg-) szó hasonló hangzású függő esetei már *szamovo*, *szamomu*, *szamom*; vagy pl. a jelen idő tövére nézve elütő *narezáju* és *narézsú* (kivág, bevág) igepárnak a főnévi igenév tövéből képzett hasonló hangzású formáit csak a hangsúly helye különbözteti meg egymástól: *narezátý*, *narezál*, *narezávsij* a *narezáju* jelen időhöz tartozó formák, míg a *narézsú*-hoz tartozó ugyanezen formák: *narézaty*, *narézal*, *narézavsij*. Megkülönböztethet a hangsúly helye ragozhatatlan szavakat is egymástól (*úzsé* szűkebb, *uzsé* már), valamint ragozhatatlan szót ragozható szó valamelyik alakjától (*potóm* azután, *pótom* verítékkal).

Tovább fokozza a szóhangsúly jelentőségét az orosz nyelvben a mozgó jellege. A hangsúlymozgás az affikszációs grammatikai alakképzés segédeszköze, s így a grammatikai formák megkülönböztetésének eszköze is, amennyiben sok szónak azonos hangból vagy hangokból álló végződésekké képzett formáit csak a hangsúly megváltozott helye különbözteti meg egymástól. Így pl. a *gorá*, *reká*, *ruká*, *sztoroná*, *borodá* stb. szavaknak *-i* végződéssel képzett formái véghangsúllyal egyes számú birtokos esetek, tőhangsúllyal pedig többes számú alany-, illetőleg nem ragozott tárgyesetek (*rekí* — *réki*), hasonlóképpen a *dom* (ház), *béreg* (part), *bok* (oldal), *dóktor* (doktor), *ucsítýel* (tanár) stb. főnevek *-a* (*-ja*) végződésű alakjai közül a véghangsúlyosak többes számú alany- és nem ragozott tárgyesetek, míg a tőhangsúlyosak egyes számú birtokos esetek. Ugyancsak a hangsúly helye különbözteti meg a semleges nemű főnevek *-a* (*-ja*) végződésű formáit azoknál a főneveknél, amelyeknek hangsúlya a többes számban a töről a végződésre, illetőleg a végződésről a tőre megy át, pl. *vojszko* — *vojszká* (hadsereg), *mészto* — *mesztá* (hely), *tyélo* — *tyelá* (test), illetőleg *kopjő* — *kópja* (kopja), *piszmó* — *píszma* (levél) stb. A *bolsoj* (nagy) és a *bolsij* (nagyobb) egyes alakjait is csak a hangsúlyváltozás különbözteti meg egymástól (*bólsih* — *bolsih*). A számeveknél 5—10-ig a-jú végződésű alakok közül a véghangsúlyosak egyes számú eszközhatározó esetek, míg a tőhangsúlyosak számnévi határozószók (*pjátýjú* — *pjátýju*). Az igealakok közt is nagy számmal vannak azonos hangzású formák, amelyeket csak a hangsúlyváltozás különböztet meg egymástól: *uznajú* (*uznavátý*) — *uznáju* (*uznátý*) (megismerék), *hógyítýe* (jártok) — *hogyítýe* (járjatok), *nószítýe* (hordotok) — *noszítýe* (hordjatok), *gónyim* (hajtunk) — *gonyím* (a jelen idejű szenvedő melléknévi igenév hímnemű rövid alakja). Ide sorolhatók azok a majdnem azonos hangzású múlt idejű formák is, amelyekben a nő és semleges nemet a hangsúlyátvetés különbözteti meg egymástól a kiejtésben, mint *bilá* — *bílo*, *zsilá* — *zsílo* stb.

Az orosz szóhangsúly tehát igen bonyolult jelenség. A hangsúly a jelentéssel bíró szavaknak egyik fő ismertető jegye, a hangsúlyos szótag hordozza a beszédütem- és a frázishangsúlyt, a hangsúlyos szótag a helye a logikai és emfatikus hangsúllynak, a hangsúly fontos fonológiai eszköz, amennyiben a szó hangai alkatának egyik meghatározója a hangsúly helye, a hangsúly a lexikai és grammatikai jelentések egyik meg-

különböztető eszköze. Mindezt egybevetve megállapíthatjuk, hogy a szóhangsúly az orosz beszéd érthetőségének és kifejező erejének, a helyes orosz beszédnek egyik döntő tényezője. Elhanyagolása megnehezíti, sokszor lehetetlenné teszi a megértést vagy félreértést okoz, mert a helytelen szóhangsúly következtében a beszéd formája nem tud megfelelni a közlés tartalmának. Ezért kivált nem orosz anyanyelvűeknek nagy gonddal kell foglalkozniuk az orosz szavak helyes hangsúlyozásával, ha orosz nyelvtudásukat a szóbeli közlés eszközének fokára kívánják fejleszteni. Ehhez a munkához kíván némi segítséget nyújtani ez a dolgozat, amelynek tárgya a rendelkezésre álló szűk keretek között ismertetni az orosz ige hangsúlyviszonyait.

II.

Az orosz igeformák hangsúlytípusai

Közel száz évvel ezelőtt a magyar *Rakovszky János* Orosz nyelvtanában [23] még így foglalta össze az orosz ige alakjainak hangsúlyszabályait (idézzük):

„Az igeiket illetőleg tudnunk kell: 1. hogy ha a hangsúly a jelentő mód jelen idejének első személyében az első szótagon van, hajlítás közben nem mozdíttatik helyéről; pl. *gyélaju* cselekszem, *csúvsztvuju* érzek, *sztróju* építék; de ha az utolsón áll, akkor a jelen idő egyes és többes szám többi személyeiben egy szótaggal előbbre ugrik; pl. *dremljú* szunnyadozom, *drémles*, *drémlet* stb. *ljubljú* szeretek, *ljúbis*, *ljúbit* stb. *prosú* kérek, *prószis*, *prószit* stb. Kivétetnek azon igeik, melyek a jelen időben *ju* s ezt megelőző hangzóval, továbbá *bu*, *du*, *szu*, *tu* hangsúlyos szótagokkal végződnek, mert ezek hangsúlyukat többnyire megtartják az utolsó szótagon; pl. *sztojú*, *sztojís*, *sztojit* állok; *vedú* vezetek, *vegyós*, *vegyót* stb. . . Úgyszintén a *csu* és *scsu* hangsúlyos végzetűek is megtartják hangsúlyukat az utolsó szótagon, úm. *vercsú* fúrok, *vertyís*, *vertyít* stb. Hasonlólag ezen igeik is: *kruzsú* gömbölyíték, *visú* függök, *szusú* szárítok, s több effélék megtartják hangsúlyukat az utolsó szótagon. Azonban itt is számos kivétel fordul elő; pl. *sucsú* tréfálok igénél hajlítás közben a hangsúly előbbre ugrik, úm. *sútyis*, *sútyit* stb. 2. Meg kell jegyeznünk, hogy a múlt időben a hangsúly — kevés kivétellel — azon szótagon marad, melyen a határozatlan módban van; pl. *piszáty* írni, *ja* *piszál* írtam, *vígyety* látni, *ja* *vígyel* láttam. Kivétetnek *nacsináty* kezdeni, *ponyáty* felfogni (ésszel), mert ezeknél a múlt időben a hangsúly az első szótagra esik; úm. *nácsal*, *prínyal*, *nányal*, *pónyal* stb. 3. A cselekvő igeik hajlítható jelen idejű igenevei hangsúlyukat többnyire megtartják azon a szótagon, melyen az a jelen időnek többes számú harmadik személyében állani szokott; pl. *sztojáscsij*. Úgyszintén a múlt idejű igenevek is hangsúlyukat azon a szótagon tartják meg, melyen az a jelentő mód múlt idejében van; úm. *sztojavsjij*. A szenvedő *-annij*, *-otij*, *-utij*, *-itij* végzetű igeneveknél a gyökszótagon van a hangsúly, úm. *piszannij* írott, *kólotij* hasított, *tyánutij* húzott, *mítij* mosott stb., mert gyökeik *kol*, *tya*, *ni*.

Az *ennij*, *jonnij* végzetű igeneveknél többnyire az utolsó előtti szótag hangsúlyoztatik, úm. *szpaszénnij* üdvözített, *pobezsgyónnij* legyőzött. 4. A határozatlan jellegű igéknél többnyire a határozatlan mód utolsó szótagja hangsúlyos szokott lenni, pl. *merjátj* mérni; a gyakorító igéknél az *ivatj* és *ivatj* alakot megelőző szótag mindenkor hangsúlyos; pl. *viszkákivatj* ugrándozi kifelé, *házivatj* járkálni, *szkládivatj* összerakosgatni, *vikrádivatj* kilopdosni stb. 5. Azon határozott jellegű igéknél, melyek *vi* előképzők által képeztetnek, a hangsúly mindenkor a *vi*-előképzőre esik; pl. *vípity* kiinni, *viszkocsity* kiugorni, *vírazity* kifejezni; úgyszintén az ezekből képzett múlt idejű igenevek is hangsúlyukat a *vi*-előképzőn tartják meg: úm. *vírazsennij* kifejezett.”

Hogy az orosz igealakok hangsúlyozásának kérdése nem ilyen, néhány rövid szabályban elintézhető probléma, az alábbiakból kitűnik.

Az orosz igeformák hangsúlyát általában az ige szótári alakjának, a főnévi igenévnek a hangsúlyához szoktuk viszonyítani. A főnévi igenév hangsúlya az orosz szóhangsúly alaptermészetének megfelelően állhat a szó bármely szótagján, így az elsők: *vígjetj* látni, a másodikon: *rabótatj dolgozni*, a harmadikon: *govorítj* stb., vagy a szó végétől visszafelé számítva: hangsúlyos lehet az utolsó szótag: *szmotréty* nézni, *riszovátj* rajzolni, és lehet hangsúlyos az utolsó előtt álló bármely szótag: *gyélatj* csinálni, *komándovatj* vezényelni. Az előbbieket véghangsúlyos igéknek, az utóbbiakat pedig tőhangsúlyos igéknek szokás nevezni. Véghangsúlyos igék: *csítátj* olvasni, *govorítj* beszélni; tőhangsúlyosak: *rabótatj* dolgozni, *gotóvity* készíteni.

A hangsúly az igének is individuális jegye, tehát nincs szabály, amelynek alapján ki lehetne találni valamely ige főnévi igenévének hangsúlyát, kivált, ha nem származékigéről, vagyis olyanról van szó, amely a mai nyelv szempontjából nem bontható fel szószerkezeti elemekre: *berécs* őrizni, *nyesztyi* vinni.

Viszont a származékigék hangsúlyára vonatkozólag már tehetünk néhány irányító részmegállapítást. Ilyenek:

I. 1. A *-szja* szuffixum nem változtatja meg a főnévi igenév hangsúlyát:

umivátj megmosni — *umivátyszja* megmosakodni
ogyevátj felöltöztetni — *ogyevátyszja* felöltözködni

2. Általában nem változtatják meg a főnévi igenév hangsúlyát az előképzők sem:

mologyétj fiatalodni — *pomologyétj* megfiatalodni
vogyítj vezetni — *dovogyítj* el-, odavezetni

Kivételt csak két előképző jelent ez alól a szabály alól:

a) a *vi*-előképzős befejezett szemléletű igék hangsúlya mindig a *vi*-előképzőn van:

nyesztyi vinni — *vínyesztyi* kivinni
jehatj utazni — *víjehatj* elutazni

Ha azonban a *vi-* előképzős ige folyamatos szemléletű, akkor a hangsúly megmarad azon a szótagon, amelyen az előképző nélküli alakban volt:

hoggyity járni — *vihoggyity* kijárni
noszity hordani — *vinoszity* kihordani

Néhány mozgást jelentő igenek *vi-* előképzős alakjában a hangsúly helye különbözteti meg a befejezett és folyamatos szemléletű formát (és szabja meg egyúttal a jelentését is):

vinoszity / *vínyesztyi* kivinni, de *vinásivaty* / *vínoszity* (gyermeket) kihordani
vihogyity / *víjtyi* kimenni, de *viházsvatyt* / *vihogyity* (tervet) megérlelni, meggyógyítani

Így válik az orosz igen szóhangsúlya forma-, sőt jelentésmegkülönböztető eszközzé.

b) A *bez-* (*besz-*), *obez-* (*obesz-*) előképzős igék sohasem véghangsúlyosak, hanem ha alapszavuk véghangsúlyos volt, hangsúlyuk egy szótaggal a szó eleje felé megy át; különben megmarad azon a szótagon, amelyen az alapszóban volt:

pokójity megnyugtatni — *beszpokójity* nyugtalanítani
izobrazity ábrázolni — *bezobrazity* eltorzítani
zarazity fertőzni — *obezzarazity* fertőtleníteni
plogyity nemzeni — *obeszplógyity* sterilizálni
cenyity értékelni — *obeszčenyity* értéktelenné tenni stb.

3. A vidképzők közül csak az *-iva-* képzőnek van hatása a hangsúlyra, amennyiben az *-iva-* képzős igék hangsúlya mindig a képzőt megelőző szótagra esik:

uproszity / *uprásivatyt* megkérni
vínoszity / *vinásivatyt* (gyermeket) kihordani
razlomity / *razlámivatyt* összetörni

Itt tehát a hangsúly a formaképzés segédeszköze.

Viszont egyes igéknél, amelyek mindkét alakjukban előképzősek, s főnévi igenév-mutatójuk egyaránt *-a-*, csak a hangsúly árulja el, hogy melyik szemlélethez tartoznak:

naszipaty — *naszipaty* rászórni
obrezaty — *obrezaty* levágni
rasszipaty — *rasszipaty* szétszórni

A felsorolt igék más-más ragozási típushoz tartoznak, s többi alakjukban eltérnek.

4. A főnévből képzett igék közül a következőknél állapítható meg bizonyos szabályosság a hangsúlyozásukban:

a) A *-nyicsaty* képzős igék hangsúlya többnyire a képző előtti szótagon van:

plótnyik — *plótnyicsaty* ácsolni
szlészár — *szlészárnyicsaty* lakatos mesterséget úzni

véghangsúlyos csak egy van köztük: *ozornyík* — *ozornyicsáty* pajkoskodni.

b) Az *-irovaty* képzős igék általában a képző első szótagját hangsúlyozzák:

regulírovaty szabályozni
balzamírovaty bebalzsamozni
kopírovaty másolni

csak *formírováty* alakítani és *maszkírováty* álcázni véghangsúlyosak.

c) Az *-ak* képzős főnevekből képzett igék általában megtartják hangsúlyukat az *-ak* képzőn:

ribák — *ribácsity* halászni
batrák — *batrácsity* béresként szolgálni

5. A melléknévből *-e-* és *-i-* képzővel képzett igék többnyire véghangsúlyosak:

kraszny-éty pirosodni, *bel-éty* fehérteni,
bel-íty fehéríteni, *cserny-íty* feketére festeni

6. A többi szófajból képzett igék általában megtartják alapszavuk hangsúlyát:

inácse — *pereinácsity* megmásítani
dvóje — *udvójity* megkettőzni

de: *ucsetveríty* megnégyszerezni

II. A jelen (egyszerű jövő) idő hangsúlya lehet állandó és változó. Állandó a hangsúly akkor, ha a jelen (egyszerű jövő) időnek mind a hat formájában ugyanarra a szótagra esik, tekintet nélkül arra, hogy ez a szótag megegyezik-e vagy sem a főnévi igenév hangsúlyos szótagjával, vagyis állandó a jelen (egyszerű jövő) idő hangsúlya

a) ha a főnévi igenév szuffixuma megmarad a jelen (egyszerű jövő) idő tövében, és mindkét töben hangsúlyos vagy hangsúlytalan:

letáty — *letáju* — *letájés* röpködni
beléty — *beléju* — *beléjes* fehérteni
bégaty — *bégaju* — *bégajés* futkosni
míszlity — *míszlju* — *míszlis* gondolni

b) ha a főnévi igenév szuffixuma a jelen idő tövében nincs meg:

braty — *berú* — *berjós* fogni, venni
droszáty — *droszú* — *droszís* reszketni valamitől
rádovaty — *ráduju* — *rádujes* örömet szerezni

c) ha a főnévi igenév töve nem származéktő:

nyesztyí — *nyeszú* — *nyeszjós* vinni
berécs — *beregú* — *berezsós* őrizni

Az orosz igék kb. 80 százalékának állandó a hangsúlya a jelen (egyszerű) jövő időben.

Változó (mozgó) a jelen (egyszerű jövő) idő *hangsúlya* akkor, ha az egyes szám első személyében a végződésre esik, a többi személyben pedig egy szótaggal a szó eleje felé megy át:

gyelítý — *gyeljú* — *gyélis* osztani
szkazátý — *szkazsú* — *szkázses* megmondani

A második ragozási csoportba tartozó igéknél a hangsúlymozgásnak formamegkülönböztető szerepe is van, amennyiben ezeknél az igéknél a jelen (egyszerű jövő) idő többes szám második személye a felszólító mód többes szám második személyétől csak hangsúlyban különbözik:

prószítýe kértek, *proszítýe* kérjétek
hogyítýe jártok, *hogyítýe* járjatok

Az *-ovatý* végű véghangsúlyos igék hangsúlya annyiban változó, hogy a jelen (egyszerű jövő) időben az *-ova-* képzőt felváltó *-uj-* szótagra esik, viszont megmarad ezen a szótagon a jelen időből képezhető minden formában, s ennyiben állandó.

Néhány igének ingadozó hangsúlya van a jelen (egyszerű jövő) időben. Ez azt jelenti, hogy egyaránt használatosak állandó véghangsúllyal is, változó hangsúllyal is. Ilyenek:

vozbugýítý — *vozbuzsú*, *vozbugýis*, *vozbugýát* előidézni, felizgatni
vozbúgyis, *vozbúgyít*, *vozbúgyat*
varítý — *varjú*, *várís*, *várját* főzni
darítý — *darjú*, *dárís*, *dárját* ajándékozni
vertyétý — *vercsú*, *vértyís*, *vértyít* forgatni stb.

Ezek részint történelmi változásra, részint nyelvjárási, illetőleg idegen szláv nyelvi (pl. lengyel) hatásokra vezethetők vissza.

III. A felszólító mód hangsúlya mindenkor a jelen (egyszerű jövő) idő egyes szám első személyének hangsúlyát követi:

govorítý — *govorjú* — *govorí*, *govorítýe* mondani
iszcséznutý — *iszcséznu* — *iszcséznyi*, *iszcséznyite* eltűnni
organyizovatý — *organyizúju* — *organyizúj*, *organyizújtye* szervezni

IV. A múlt időben öt hangsúlytípust különböztetünk meg:

1. állandó tőhangsúly (a hangsúly a múlt időnek mind a négy alakjában azon a szótagon marad, amelyen a főnévi igenévben volt): *csítál*, *csítála*, *csítálo*, *csítáli*; *gotóvil*, *gotóvila*, *gotóvilo*, *gotóvili*.

2. állandó véghangsúly (mind a négy alak véghangsúlyos): *berjóg*, *bereglá*, *beregló*, *bereglí*; *nyosz*, *nyeszlá*, *nyeszló*, *nyeszlí*.

3. a nőnemű alak véghangsúlyos, a többi nem: *zsil*, *zsilá*, *zsiló*, *zsilí*, *bral*, *bralá*, *brálo*, *bráli*, *szpal*, *szpalá*, *szpálo*, *szpáli* stb.

4. a nőnemű alakban a végződésen, a többi alakban pedig az előképzőn van a hangsúly a *bity* (lenni), *daty*, *zsity*, *kljaszty*, *lity*, *pity*,

merety, perety, nacsaty, -nyaty igék *po-, pod-, pri-, ot-, za-, iz-, do-, na-, pro-, roz-, szo-, u-* előképzős alakjaiban (kevés kivétellel):

pl. *pribíty* megérkezni — *pribil, pribilá, pribilo, pribili*
dozsíty el-, leélni — *dózsil, dozsilá, dózsilo, dózsili*
ponyáty megérteni — *pónyal, ponyalá, pónyalo, pónyali*

5. néhány *-szja* szuffixumos igeinek ingadozó a hangsúlya a múlt időnek mind a négy alakjában:

pl. *vzjatyszja* elvállalni — *vzjálszja, vzjálász, vzjálosz, vzjálisz*
vzjalszjá, vzjalász, vzjalósz, vzjalisz

ugyanígy: *vityszja* csavarodni, *gnatyszja* üldözni, *datyszja* adódni, megadni magát, *dratyszja* verekedni, *szobirátyszja* összegyűlni.

V. A melléknévi igenevek hangsúlyformái.

a) A cselekvő jelen idejű melléknévi igenevek az I. igeragozásban a jelen idő többes szám harmadik személyének hangsúlyát követik:

beléty fehérteni — *beléjut* — *beléjuscsij*³
csitáty olvasni — *csitájut* — *csitájuscsij*³

de: *mocs* hatni — *mógut* — *mogúscsij*

A II. ragozási csoport igéi közül az állandó hangsúlyúak a főnévi igenév, a mozgó hangsúlyúak pedig a jelen idő többes szám harmadik személyének hangsúlyához igazodnak:

véřity hinni — *vérjascsij*³, *kricsáty* kiáltani — *kricsáscsij*, viszont *dísaty* dísat — *dísascsij*³ lélegzeni, *ljubíty* — *ljúbjat* — *ljúbjascsij*³ szeretni.
Kivételek:

vogyíty vezetni — *vógyat* — *vogyáscsij*
vozíty szállítani — *vózjat* — *vozsáscsij*³
noszíty vinni — *nószjat* — *noszjáscsij*³
szusíty szárítani — *szúsat* — *szusáscsij*³

b) A szenvedő jelen idejű melléknévi igenevek közül az I. ragozáshoz tartozók a jelen idő többes szám harmadik személyének hangsúlyát követik, míg a II. ragozáshoz tartozók a főnévi igenévét:

pl. *znaty* tudni — *znájut* — *znájemij*³
organyizováty szervezni — *organyizújut* — *organyizújemij*³
ljubíty szeretni — *ljubímij*³
szlísaty hallani — *szlísimij*³

c) A múlt idejű cselekvő melléknévi igenév hangsúlya megegyezik a főnévi igenév hangsúlyával, ha a főnévi igenév végződése *-ty* vagy *-cs*, de egy szótaggal a szó eleje felé tolódik azoknál az igéknél, amelyeknek főnévi igeneve *-tyi* vagy *-erety* végződésű:

- a) *kricsáty* kiáltani — *kricsávsij*
gyélaty csinálni — *gyélavsj*
b) *veztyí* szállítani — *vjózsij*
obtyeréty letörölni — *obtyórsij*

d) A múlt idejű szenvedő melléknévi igenevek hangsúlya elég változatos. A *-nnij* képzősök közül a tőhangsúlyos *-aty (-jaty)* végűek követik a főnévi igenév hangsúlyát, míg a véghangsúlyos *-aty (-jaty)* végű igék a múlt idejű szenvedő melléknévi igenevükben hangsúlyukat egy szótaggal a szó eleje felé vonják:

szgyélaty megcsinálni — *szgyélannij*
poszėjaty elvetni — *poszėjannij*
procsítaty elolvasni — *procsítannij*
razigrátý eljátszani — *razigrannij*

Az *-ennij* képzősök közül a tőhangsúlyos *-ity* végűek megtartják hangsúlyukat azon a szótagon, amelyen a főnévi igenévben volt, a jelen időben változó hangsúlyú *-ity* végűek pedig egy szótaggal a szó eleje felé vonják:

posztrójity felépíteni — *posztrójennij*
szkoszítý lekaszálni — *szkósennij*

A főnévi igenévben *-cs* vagy *-tyi*-re végződő igék múlt idejű szenvedő melléknévi igenevében a képzőn van a hangsúly (*-jonnij*):

szberécs megőrizni — *szberezsónnij*
obresztyí megszerezni — *obretýónnij*

Csak *razgrízty* szétrágni és *podsztrics* megnyírni követik a főnévi igenév hangsúlyát: *razgrízennij*, *podsztricsennij*.

Egyes *-ennij* képzős múlt idejű szenvedő melléknévi igeneveknél a hangsúlyváltozás a jelentés megkülönböztető eszköze: *vencsátý* : *vén-csannij* házassággal egyesített, *vencsánnij* koszorúval díszített.

A *-tij* képzős melléknévi igenevek hangsúlya függ a főnévi igenév végződésétől és hangsúlyától. Az *-erety*, *-oroty*, *-oloty*, valamint a véghangsúlyos *-nuty* végű igék hangsúlya a múlt idejű szenvedő melléknévi igenévben egy szótaggal a szó eleje felé tolódik át, míg a többi *-tij* képzős múlt idejű szenvedő melléknévi igenév a *múlt* idő hímnemű alakjának hangsúlyát követi:

zakolótý leszúrni — *zakólotij*
peremolótý újraőrölni — *peremólotij*
zamknútý bezárni — *zámknutij*
prinyátý fogadni — *prínyal* — *prinyatij*
nacsátý elkezdeni — *nácsal* — *nácsatij*

e) Az *-a* képzős határozói igenév hangsúlya az állandó hangsúlyú igéknél követi a jelen idő többes szám 3. személyének hangsúlyát, a változó hangsúlyú igék közül a II. ragozáshoz tartozóké a képzőn van, míg az I. ragozáshoz tartozóké a tövön, s csak ritkán a képzőn:

csitátý olvasni — *csitájut* — *csitája*
ljubítý szeretni — *ljúbjat* — *ljubljá*
kolebátý ingatni — *kolébljut* — *koléblja*
iszkátý keresni — *ícsut* — *icsá*

f) A *-vsi*, *-si* képzős határozói igenevek hangsúlya megegyezik a főnévi igenév hangsúlyával: *igrátý* játszani — *igrávsí*.

Feladatunk a fentebb vázolt hangsúlytípusok, főképp a főnévi ige-név és a jelen (egyszerű jövő) idő hangsúlyviszonyainak részletesebb ismertetése. Hogy ezt a munkánkat bizonyos rendszer szerint végezzük, csoportosítanunk kell az orosz igéket. Az orosz igék osztályozásának alapja az ige két töve, helyesebben a két ige-tő egymáshoz való viszonya. Mivel azonban az orosz ige töveinek kérdésében is, az orosz igék osztályozása terén is elég sok ellentmondás található a közkézen forgó nyelvtanokban, célszerűnek tartjuk, hogy előbb röviden vázoljuk az orosz igék töveivel kapcsolatos álláspontunkat, ismertessük az orosz igék osztályozásának problémáit, s csak azután térhetünk rá tulajdonképpeni feladatunkra, az orosz igék hangsúlyviszonyainak ismertetésére.

III.

Az orosz ige-tövek meghatározása

Tőnek nevezzük a szónak azt a részét, amelyhez az alakképző szuffixumok járulnak. Az ige-tövet tehát úgy kapjuk meg valamelyik alakjából, ha elhagyjuk a végéről a személyragot, illetőleg az esetvégződést és az alakképző szuffixumot. Pl. *nyesz-ut*, *bra-l-a*, *csitaj-usc-s-evo*. Kérdés azonban, mit minősítsünk személyragnak? Hol van a tő és rag határa a mai orosz nyelvben?

A. A. *Sahmatov* [11] szerint az ige személyragjai a jelen és egyszerű jövő időben ezek: *-u*, *-s*, *-t*, *-m*, *-tje*, *-t*. Ezek járulnak az ige-jelen tövéhez, amely végződhet *-e/o-*, illetőleg *-i-* magánhangzóra (*placse-t*, *vegyo-t*, *szigyi-t*), vagy pedig mássalhangzóra (*dad-ut*). Ugyanezt az álláspontot osztja 1957-ben megjelent nyelvtanában V. A. *Trofimov* [19] azzal a kiegészítéssel, hogy mivel az orosz ige-jelen (egyszerű jövő) idejének többes szám harmadik személyében ugyanaz a hangváltozás ment végbe, mint az egyes szám első személyben, a többes szám harmadik személy ragja *-ut*, illetőleg *-at*. Szerinte a jelen idő-tövet úgy kapjuk meg, ha a jelen (egyszerű jövő) idő egyes szám harmadik személyű alakjából elhagyjuk a *-t* személyragot: *csitaje-t*. S így az orosz igék-jelen idő töve V. A. *Trofimov* szerint is általában magánhangzóra végződik. Ez a tövégi tematikus magánhangzó, vagyis „a tő szuffixuma” lehet *-e-* (*pise-t*), amelyet hangsúlyos helyzetben *-o-* vált fel (*berjo-t*), vagy pedig *-i-* (*glagyi-t*). Csupán négy ma is használatos orosz ige-név a jelen idő töve végződik mássalhangzóra: *aszt* — ad, *jeszt* — eszik, *jeszty* — van, *veszty* — tud. Ez a négy ige az egykori tematikus (kötőhangzó nélküli) igeragozásnak a maradványa. E felfogás következetes alkalmazásával azt mondja V. A. *Trofimov*, hogy a jelen idejű cselekvő melléknévi ige-névet a „nazalizált” jelen idő-tövből képezzük (*pisu-sc-sij*). A folyamatos igék határozói ige-névének képzését azonban nem magyarázza.

Tagadhatatlan, hogy ez az álláspont nyelvtörténetileg igaz. A történet előtti orosz nyelvben a tematikus ragozású igék-jelen idejének egyes szám első személyében végbement az *-o-mb* → *-o* (nazalis o) → *u* hangváltozás, amellyel teljesen megegyezik az ige-többes szám harma-

dik személyében végbement hangváltás: $-o + nt \rightarrow -o$ (nazális o) + t $\rightarrow -ut$, illetőleg: $-i + nt \rightarrow -e$ (nazális e) + t $\rightarrow -at$, vagyis a jelen időnek ebben a két formájában a tő tematikus magánhangzója teljesen egybeolvadt a személyraggal. Az is könnyen elképzelhető, hogy abban az időben, amikor a tematikus és atematikus igeragozás még viszonylagos egyensúlyban élt a nyelvben, a nyelv számára valóban tőszuffixum vagy kötőhangzó volt az igék jelen idejében az o/e és i magánhangzó. Példa erre az ógörög nyelv, ahol a *ἵσταμεν, ἔθεμεν, ἔμεν* stb. atematikus többes számú első személyek nem engedik, hogy a *λέγομεν, ἐφάρομεν* stb. többes számú első személyek $-o-$ magánhangzóját a személyraghoz tartozónak minősítsük, aminthogy a *λεγετε, ἐφάρετε* stb. többes számú 2. személyű formák tiltakoznak az ellen, hogy töletemet lássunk bennük. Tehát a fenti formákban az $\mu-$ előtt az $-o$, a $\tau-$ előtt az $-ε-$ kötőhangzók, s a *λεγομεν, λεγετε* tematikus formák, szemben az atematikus *ἵσταμεν, ἔμεν* stb. formákkal.

Nem szabad azonban figyelmen kívül hagynunk, hogy a tő és szuffixum, általában a szó morfémai közötti határok nem örökkévalók, ha még oly lassan is, de változnak. Ezt bizonyítja a V. A. Bogorogyickij-től [24] egyszerűsödésnek (*opróscsenyije*) nevezett fejlődési folyamat, amikor is egykori származékszók elvesztik származékjellegüket, s a későbbi nyelv számára már tőszóknak számítanak. A *koljco* (gyűrű), *vkusz* (íz, ízlés) szavak a mai nyelvben szószerkezeti már egyszerű, nem származékszavak, holott az etimológus könnyen felfedezi és igazolja bennük a *kolo* (kerék) és $-c-$ (kicsinyítő képző), illetőleg a *v* (előképző) és *kusz* (*kusz*-aty, *kusz*-ok) elemeket. Az egyszerűsödés folyamatával szorosan összefüggő morfológiai jelenség, amelyet ugyancsak V. A. Bogorogyickij átbomlásnak (*pererazlozsennyije*) nevezett el. Ez abban áll, hogy a lexéma morfémainak határa a nyelv fejlődése folyamán eltolódik oly módon, hogy a következő morféma eleje átkerül az előtte álló morféma végére és viszont, vagy két, esetleg több morféma egybeolvad. Így pl. a *zsena* (feleség) szó *zsenam, zsenami, zsenah* formáiban az *a* magánhangzó eredetileg a tőhöz tartozott, de a fejlődés során, mivel a vele egy ragozási csoportba tartozó valamennyi szó megfelelő esetformáiban az esetvégződés előtt ott volt az *a* magánhangzó, az *a* általánosult, a *zsena* szóban is az esetvégződés tartozéka lett, s a fenti formák szerkezete ma már nem *zsena-m, zsena-mi, zsena-h*, hanem *zsen-am, zsen-ami, zsen-ah*. Az ellenkező irányú átbomlás tipikus példája a *sz nyim, k nyemu* stb. 3. személyű névmásformák története. (Eredetileg *кнѣ ему, снѣ им.*) Tehát a szó morfológiai töve nem mindig azonos az etimológiai tövel.

Így állunk az igék jelen (egyszerű jövő) idejének tövével és formáival is. Az egyes szám első és a többes szám harmadik személyben a kötőhangzó teljesen egybeolvadt a személyraggal. A többi formában pedig végbement az átbomlás folyamata. Azóta, hogy a tematikus formák kezdtek háttérbe szorulni, s az új alakokat kivétel nélkül tematikusan képezte a nyelv, a kötőhangzó lassan átkapcsolódott a személyraghoz. Ezt a folyamatot csak gyorsította az, hogy az egyes szám első és a többes szám harmadik személyében a kötőhangzó az egybeolvadás folytán

már teljesen érzékelhetetlenné vált. Ezért a mai orosz nyelv számára az egykori kötőhangzó és az egykori személyrag együtt adja a személyragokat. Ezek: *-u, -es, -et, -em, -etye, -ut*, illetőleg *-u, -is, -it, -im, -itye, -at*, és nem *-u, -s, -t, -m, -tye, -t*, de nem is *-u* vagy *-ju, -jes, -jetye* stb.

Ha valamely orosz ige egész lexémáját elemezzük, arra a megállapításra jutunk, hogy az ige formarendszerének tagjai többnyire két töre mutatnak. Pl. a *csitáty* (olvasni) ige alakjai közül a *csitaju, csitajes, csitajet, csitajem, csitajetye, csitajut, csitaj, csitajuscsij³, csitajemij³, csitaja* formák mindegyikében meglevő, s így tőnek minősíthető hangsor a *csitaj-*, viszont a *csitaty, csital³, csitavsij³, csitannij³, (pro) csitav* alakok közös hangsora, tehát töve a *csita-* hangsor.

Az első tövet, amelyből az ige jelen (egyszerű jövő) idejét, felszólító módját, jelen idejű melléknévi igeneveit és a folyamatos szemléletű igealak határozói igenevét képezzük, a grammatikusok egyöntetűen a jelen idő tövének nevezik. Meghatározásában és a belőle képezhető formák szerkezetének magyarázatában azonban már korántsem mutatkozik ez az egyöntetűség. Ezen a téren nemcsak a magyarországi, hanem a külföldi orosz nyelvtanokban is még sok a hiányosság.

Erdődi [6] — akinek egyébként elévülhetetlen érdemei vannak a magyarországi orosz nyelvtanítás terén — orosz nyelvtanában pl. fel sem veti az orosz ige két tövének kérdését, s az igeformák képzését csak gyakorlati úton magyarázza. *Babos—Zsinka*: Az orosz ige alakjai [3] című munkája, a *Szabó* szerkesztésében megjelent *Az orosz nyelv tankönyve* [1], akárcsak pl. több újabb kiadású németországi orosz nyelvtan (*Steinitz*: Die russische Konjugation. Berlin, 1955., *Mainitz—Häusler*: Russische Grammatik. Halle, 1958., *Tauscher—Kirschbaum*: Grammatik der russischen Sprache. Berlin, 1958. stb.) magyarázzák ugyan az orosz ige két tövét, de a szó betűképét tartva szem előtt, a *-j*-re végződő jelen idő tövek *-j*-ét a személyraghoz csatolják: *mobilizu-jut* (*Babos—Zsinka* id. mű 9. l.), *csita-jut* (*Szabó* id. mű 211. l.), *gyela-jut* (*Steinitz* id. mű 9. l.) stb. Jellegzetes ezen a téren *E. Tauscher—E. G. Kirschbaum* 1958-ban megjelent tudományos igényű orosz nyelvtana, amelynek 282. oldalán ez áll (idézzük): „A jelen idő tövét megkapjuk, ha a jelen, illetve a befejezett jövő idő többes szám 3. személyének ragját, az *-ut, -jut, -at, -jat* végződést elhagyjuk.” S ezt ilyen példákon szemléltetik:

gyelaty — gyelajut — gyela-
riszovaty — riszujut — riszu-
vigyety — vigyat — vid- (!)
sztrojity — sztrojat — sztro- (!) stb.

S ebből a példasorból levonják azt a következtetést, hogy a főnévi ige-név töve és a jelen idő töve sok orosz ige-nél megegyezik, pl. *gyelaty — gyela — gyela-*.

És csak apró betűs, lapalji jegyzetben állapítják meg, hogy „fone-tikai szempontból a jelen idő, illetőleg a befejezett jövő idő többes szám 3. személyének végződése minden orosz ige-nél *-ut* vagy *-at*, s eszerint a *gyelaty, riszovaty, vigyety, sztrojity* ige-k jelen idő töve *gyela[j]-, riszu[j]-, vid[b]-, sztro[j]-* volna. Áttekinthetőség kedvéért itt és a to-vábbiakban a betűképből indulunk ki.”

A tőnek ebből a magyarázatából természetesen következik, hogy a felszólító mód második személyének képzésénél megint csak a betűképből kell kiindulni, s arra a megállapításra jutni, hogy (302. l.) „a felszólító mód egyes szám második személyű alakját úgy képezzük, hogy a jelen, illetve befejezett jövő idő többes szám harmadik személyének *-jut, -ut, -jat, -at* végződése helyébe *-i, -j, -ь* végzések (!) teszünk.” S megint csak az apró betűs jegyzet adja meg a helyes magyarázatot, amely szerint „fonetikai szempontból csak az *-i* tekinthető végződésnek, a *-ь* a mindig kemény *-s* és *-zs* kivételével csak a tövégi mássalhangzó lágyágát jelöli, a *-j* pedig a jelen idő tövének végső hangját.”

Ugyancsak ebből a tömeghatározásból következik, hogy pl. a cselekvő jelen idejű melléknévi igenév képzését csak gyakorlati úton magyarázzák: „A cselekvő jelen idejű melléknévi igenevet a folyamatos igék többes szám 3. személyéből képezzük úgy, hogy a végződés *-t -je* helyébe *-scsij³*-t teszünk.”

Hasonlóképpen járnak el a fent említett szerzők is azzal a különbséggel, hogy még a lap alján sem, még fonetikailag sem kísérlik meg helyreigazítani morfológiai tévedésüket.

A grammatika feladata a hangos beszéd magyarázata, a hangos beszéd grammatikájának rendszerezése. Sem iskolai módszertani érdekek, sem helyesírási szempontok nem lehetnek irányadók a hangos beszéd jelenségeinek grammatikai magyarázatánál, még általános iskolában sem. Az általános iskola V. osztályú tanulói is megértik, hogy az *e* és *i* előtt a páros mássalhangzók közül csak a lágyat tudja kimondani az orosz (vagy más fogalmazásban: *e* és *i* előtt a kemény mássalhangzót mindig felváltja a lágy párja, ha van), hiszen már az első hónapokban találkoznak ezzel a hangtani jelenséggel a *v skole, v gorogye* kifejezésekben, aminthogy nemcsak megértik, hanem a tantervi követelmény szerint már tudniuk is kell, hogy a *j+u, j+a* hangcsoportot *ju*, illetőleg *ja* betűvel jelöli az orosz.

Ha egybevetjük a *piszaty* (írni) és *gyélaty* (csinálni) igék jelen idejének ragozását: *pisú, pises, piset, písem, písetye, písut*, illetőleg *gyélaju, gyélajes, gyélajet, gyélajem, gyélajetye, gyélajut*, nem szorul magyarázatra, hogy a személyragok közös hangjai, tehát a személyragok: *-u, -es, -et, -em, -etye, -ut*. A többi hang a jelen idő tövéhez tartozik, tehát sok orosz ige jelen (egyszerű jövő) idejében a személyrag előtt hangzó *-j-* a tö tartozéka: *gyélaj-, csitaj-, duj-, organyizuj-* stb.

Ami viszont azt az orosz nyelvoktatási kérdést illeti, hogy melyik igeformából induljunk ki a jelen idő tövének meghatározásánál, vagyis a jelen idő tövből képezhető összesen 11 forma közül melyikből állapítható meg a megfelelő szuffikszumok elhagyásával a legtöbb igenél s viszonylag a legpontosabban a jelen idő töve, V. N. Sziporov: *Nyeproduktyivnije klasszi glagola v szovremennom russzkom lityeraturnom jazike* című cikkének megjelenése óta alig mutatkozik eltérés az iskolai orosz nyelvtanok szerzőinél. V. N. Sziporov érvelése röviden a következő. A jelen idő tövének megállapításánál nem jöhet számításba a két melléknévi és a határozói igenév, mert nem minden igéből képezhető. A felszólító mód, továbbá a jelen idő egyes szám 2., 3., többes szám 1. és 2.

személyű formái pedig azért nem, mert ezekben a formákban a tő kemény mássalhangzóját — az *s*, *zs*, *c* kivételével — megfelelő lágy párja váltja fel (*nyeszu*, *nyeszjos*, *nyeszjot*; *beru*, *berjos*, *berjot* stb.) az egyes szám első személy pedig azért nem, mert a második ragozási csoportba tartozó igék nagy részénél ebben az alakban mássalhangzócsere van (*szizsu*, *szigyis*; *csiscsu*, *csisztjis* stb.). Marad tehát egyedüli irányadónak a többes szám harmadik személye. Ebben az alakban nincs olyan mássalhangzócsere, amely ne volna jellemző a jelen idő tövből képezhető minden formára; ez az alak csak a személytelen igékből nem képezhető, a személytelen igéknek viszont nincs is más, a jelen idő tövéből képezhető formája, mint az, amelyik alakra megegyezik a személyes igék egyes számú harmadik személyű alakjával (*vecserejet* — *esteledik*, *szvetajet* — *pirkad* stb.). A jelen idő tövét tehát úgy kapjuk meg a legbiztosabban, ha a jelen (egyszerű jövő) idő többes szám harmadik személyének formájából elhagyjuk az *-ut*, *-at* (de nem a *-jut*, *-jat*) személyragot.

Az orosz ige másik tövének meghatározására és egyben elnevezésére nézve is megoszlanak a vélemények. Az egyik kérdés az, melyik alakból állapítsuk meg ezt a tövet, a másik pedig az, hogy milyen nevet adjunk neki.

Tudományos szempontból egyformán helyes a főnévi igenév töve és a múlt idő töve elnevezés. Azt a kérdést, hogy mégis melyik terminust kívánatosabb használni, véleményünk szerint eldöntötték a szovjet grammatikusok azzal, hogy szinte következetesen a főnévi igenév töve elnevezést használják, s csak olyan esetekben élnek a múlt idő töve terminussal, amikor valamely, speciálisan a múlt idő tövéből képzett forma képzéséről van szó, s a két terminus felcserélése félreértésre adhatna alkalmat. Pl. a *szohnuty* — *szoh* — *szohsij* ige ragozási csoportjába tartozó igékre való tekintettel a cselekvő múlt idejű melléknévi igenév képzésének magyarázatánál egyszerűbb a múlt idő tövére építenünk a szabályt, mert ha a főnévi igenév tövére építenők, ki kellene egészítenünk az állapotot jelentő *-nu-* képzős igék cselekvő múlt idejű melléknévi igenevének képzésmódjával. Viszont a szenvedő múlt idejű melléknévi igenevek és a befejezett szemléletű igék határozói igenevének képzésénél a főnévi igenév töve terminus használata már nem okozhat félreértést, mert az állapotot jelentő *-nu-* képzős igéknek nincs szenvedő melléknévi igeneve, befejezett szemléletű határozói igenevük képzésében pedig úgyis ingadozás van: *viszohnuvszi* — *viszohsi*.

Vita tárgya lehet azonban, hogy a főnévi igenév (múlt idő) tövéből képezhető alakok csoportjában melyiknek a töve a legtipikusabb, melyiknek a tövéből vezethető le legkönnyebben a formacsoport többi tagja. Itt nem jöhet számításba a szenvedő múlt idejű melléknévi igenév, mert csak tárgyias igékből képezhető, hasonlóképpen a határozói igenév sem, mert csak befejezett szemléletű igéből képezhető, de ki kell hagynunk a számításból a cselekvő múlt idejű melléknévi igenevet is, mert bár a *-t-*, *-d-* tövű nem produktív igék etimológiai tövét ez a forma őrizte meg legtisztábban (*vesz-tyi* — *vjol* — *vedsij*; *zamesz-tyi* — *zamjo-l* — *zamet-sij*), de nem képezhető minden igéből, pl. a személytelen igékből.

Maradna tehát a főnévi igenév és a múlt idő végződés nélküli, vagyis hímnemű alakja, mert ez a két forma minden orosz igéből képezhető. Melyiknek a töve tipikusabb, melyik irányít el jobban a többi forma képzésénél?

V. N. Szidorov és H. H. Bielfeldt elismerik ugyan, hogy a főnévi igenév, mint az ige szótári alakja, a legismertebb az ige valamennyi formája közt, s hogy az orosz igék túlnyomó többségénél szuffixumának (-*ty*, -*tyi*) elhagyásával könnyen megállapítható belőle az ige második töve, mégis a múlt idő hímnemű alakját tartják annak a formának, amelyből az ige második töve a legkönnyebben megállapítható. Érvelésük röviden a következő. A főnévi igenév nem lehet irányító, alapul szolgáló forma az ige második tövének megállapításánál, mert sok nem produktív ige csoportban a főnévi igenév töve eltér a második tőből képzett többi igeforma tövétől, így:

a) a -*cs* végű főnévi igenevek nem mutatják a -*k*-, -*g*- tövet (*pecs* — *pjok* — *pjokszij*, *berecs* — *berjog* — *berjogsij*), b) a -*nu*- képzős állapotot jelentő igék -*nu*- képzője csak a főnévi igenévre jellemző: *szohnuty* — *szoh*, *priviknuty* — *privik* stb., c) tisztábban mutatja az ige második tövét az -*erety* végű igék múlt ideje is: *tyerety* — *tyor*, *umerety* — *umer*, d) valamint az ilyen igék: *osibityszja* — *osibszja*, *klasztjy* — *klal*. Tehát csak a múlt idő hímnemű alakja szolgálhat alapul az orosz ige második tövének megállapításánál, mert az -*l* szuffixum elhagyásával könnyen meghatározható, ahol pedig az -*l* nincs meg a múlt idő hímnemű alakjában, ott ez a forma maga a tő (*nyesztyi* — *nyosz*). Bielfeldt még azzal is megtoldja ezt az érvelést, hogy egy jelen és egy múlt idejű forma szembeállítására az orosz ige két tövének megállapításánál még jobban kiélezhetné az orosz igeragozásra oly jellemző jelen — múlt ellentétet.

Véleményünk szerint ugyanezekkel az érvekkel a főnévi igenév előbbrevalósága is bizonyítható. A múlt idő mellett szól 16 -*cs* végű ige (*pecs* — *pjok*, *tyecs* — *tyok*, *zsecs* — *zsog* stb.), valamint két -*b*- tövű ige (*gresztyi* — *grjob*, *szkresztyi* — *szkrjob*), viszont 16 -*t*-, -*d*- tövű ige múlt idejében nyoma sincs a tő végső mássalhangzójának, holott ezek az igék a cselekvő múlt idejű melléknévi igenevüket a -*t*-, -*d*- végű tőből képezik ma is (*vesztyi* — *vjol* — *vedszij*, *klasztjy* — *klal* — *kladszij*, *paszty* — *pal* — *padszj* stb.); ezeknél az igéknél a -*sztyi*, -*szty* végű főnévi igenévben beállott disszimiláció (*t*, *d*-sz) legalább mutat a tő mássalhangzójára. A 49 állapotot jelentő -*nu*- képzős ige nem bizonyít semmit, mert befejezett szemléletű határozói igenevüket mindkét tőből egyaránt képezhetik: *viszohnuv*, *viszohnuvszi* — *viszohsi*, *oglohnuv*, *oglohnuvszi* — *oglohsi* stb. Az *osibity* ige előképzős alakjai sem a főnévi igenév ellen, hanem inkább mellette bizonyítanak, ti. csak a múlt idejükben hiányzik a főnévi igenév töve végén álló -*i* -: *osibityszja* — *osibszja* — *osibivszjy* — *osibivszsz*.

S így végeredményben a négy -*erety* végű ige (*merety*, *tyerety*, *perety*, *prosztyerety*) jelenti csupán a múlt idő előnyét.

Ami pedig az orosz igeragozás jelen — múlt ellentétének hangsúlyozását illeti, arra vonatkozóan csak annyit jegyezhetünk meg, hogy ez a kétoldalúság formailag megvan ugyan, amennyiben az orosz igeform-

rnak két töre vezethetők vissza, ennek a formai ténynek azonban kevés köze van a mai orosz nyelvben az igeragozásban állítólag megnyilvánuló jelen és múlt ellentétéhez. Hiszen a „jelen idejű” formák közt legalább annyi a jövő jelentésű, mint a jelen, ti. kevés kivétellel minden folyamatos igének megvan a befejezett párja; a felszólító mód a jövőre mutat inkább, mint a jelenre; a feltételes mód — bár formailag a múlt alakokhoz tartozik — mint a kívánás módja a jövőre mutat, mint a lehetőség-lehetetlenség (potenciális-irreális) módja pedig egyaránt fejezhet ki jelen és múlt idejű lehetőséget, illetve irrealitást; az igenevek közül pedig a határozói igenevek kizárólag, a melléknévi igenevek pedig többnyire időviszonyt (előidejűség — egyidejűség) fejeznek ki. A jelen — múlt ellentétnek erős hangsúlyozása nem eléggé indokolt, gyakorlati szempontból pedig azzal a veszedelemmel fenyeget, hogy eltereli a figyelmet az igeformák alapjelentéséről és jelentésárnyalatairól: elhomályosítja az igeidő (a cselekvésnek a beszéd mozzanatahoz való időbeli viszonya: jelen, múlt, jövő idő), az időviszony (két cselekvésnek egymáshoz való időbeli viszonya: egyidejűség, elő- és utóidejűség) és a szemlélet (a cselekvés folyamata, vagy pedig a cselekvés valamely határpontjában összpontosított cselekvés) kategóriái közötti különbséget.

Helyesebbnek tartjuk tehát továbbra is megmaradni a főnévi igenév tő terminusnál, az ige ezen második tövének meghatározásánál a főnévi igenévből indulni ki, s a történeti — etimológiai magyarázathoz folyamodni azokban az esetekben, ahol a főnévi igenév tövéből nem tudjuk levezetni a múlt idő formáját (-cs végű főnévi igenevek, -t-, -d-, -b-tövű igék, -erety végű főnévi igenevek).

IV.

Az orosz igék osztályozása

Az orosz igék osztályozása *A. Vosztokov: Ruszszkaja grammatyika* [13] című nyelvtanának megjelenésétől kezdve (1831.) állandó témája az orosz nyelvtaníróknak. Már a magyar *Rakovszky János*-nak fent említett orosz nyelvtanában is találunk kísérletet az orosz igéknek ragozásuk szerint való csoportosítására. A 100 évvel ezelőtti magyarországi orosz nyelvtanírás színvonalának szemléltetésére szó szerint idézzük az idevágó fejezetet.

A kivételes igékről. (105. §.)

Azon kivételek, melyek az igék hajlítására nézve előfordulnak, egyedül a jelentő mód jelen idejének első személyére vonatkoznak, s pedig:

I. az *-aty* végzetű igéket illetőleg:

a) az *aty* előtt található mássalhangzó változatlanul megtartatik ezen igéknél: *braty* venni, *beru*, *bodaty* döfni, *bođu*, *vraty* fecsegni, *vru*, *draty* nyúzni *deru* stb.

b) *baty*, *maty*, *paty*-ra végződő igéknél közbevettetik *l* betű, következőleg jelentő mód jelen idejének első személye lesz: *blju*, *mlju*, *plju*: úm. *zobaty* csipkedni, *zoblju* vagy *zobaju*,... stb.

c) *aty* előtt álló *g*, *d*, *z* mássalhangzók, úm. *gaty*, *daty*, *zaty* végzeteknél átvál-

toznak *zs* betűre, vagyis *zsu végzetre* a jelen idő első személyében: pl. *brizgaty* fecskendezni, *brizssu* vagy *brizgaju*, *glodaty* rágni, *glozsu*, ... stb.

d) *katy*, *taty* végzetűeknél *cs*, *scs* betűkre, vagyis *csu*, *scsu* végzetekre: *klikaty* híni, *klicsu*, *plakaty* sírni, *placsu* ... stb.

e) *szkaty*, *sztaty* végzetűeknél *scs* betűre, következőleg *scsu* végzetre: *iszkaty* keresni, *iscsu*, *pleszkaty* paskolni, *plescsu* ... stb.

f) *szaty*, *haty* végzetűeknél *s* betűre, következőleg *su* végzetre: *piszaty* írni, *pisu*, *pljaszaty* táncolni, *pljasu* ... stb.

g) e következő három ige sajátyszerűleg képezi az első személyt; úm. *zsaty* szorítani, nyomni, *zsmu*, *zsaty* aratni, *zsnu*, *mjaty* gyúrni, *mnu*.

Jegyzet: Mindazon igéknél, melyek a b), c), d), e), f), g) alatt felsorolva, a hangsúly a jelen idő első személyének utolsó szótagjáról a jelen idő hajlításánál egy szótaggal előbbre ugrik, úm. *dremljú*, *drémles*, *drémlet* stb., *pisú*, *píses*, *píset* stb.

II. A *szty*, *sztyi*, *ztyi* végzetűek ekképp képezik az első személyt: *gresztyi* kaparítani, evezni, *grebu*, *gnyesztyi* nyomorgatni, *gnetu* ... stb.

III. E következő egy szótagú igéknél jelen idejük ekképpen van: *bity* verni, *bju* vagy *biju*, *vity* gömbölyíteni, *biju* vagy *bju*, *gnity* rothadni, *gniju*, *zsity* élni, *zsiwu*, *lity* önteni, *liju* vagy *lju*, *pity* inni, *piju* vagy *pju*, *plity* úszni, *plivu*, *szlity* hírben lenni, *szliwu*, *sity* varrni, *sju* vagy *siju*.

IV. E következő igék, jöllehet a határozatlan módban *aty*, *jaty*-ra végződnek mindazonáltal nem az első, hanem a második hajlítás szerint hajlítatnak, úm. *brencsaty* csörögni, *pengeni*, *brencsu*, *brencsis*, *brjuzzsaty* dongni, *brjuzssu*, *brjuzzsis*, ... *burszaty* korogni, *bursu*, *burscis* ... stb."

Rakovszky tehát csak a „kivételes igéket” csoportosítja. Osztályozásának alapja a jelen idő képzésének módja, helyesebben a jelen idő tövében a főnévi igenév formájához viszonyítva beálló változás. Csoportosításának legfőbb hiányosságai: 1. nem teljes: az *-oloty*, *-oroty*, *-erety*, *-uty*, *-ity* (*-oju*), *-vaty* (*-jut*), *-cs* és *-ety* (*-at*) végződésű, továbbá a csoportba nem foglalható igékre (*bezsaty*, *hotyety*, *idtyi*, *jehaty* stb.) nem terjed ki, 2. egymástól távol álló ragozási típusokat egy csoportba foglal; pl. az I. g) csoportban felsorolt igéknek a III. osztályban lett volna a helyük; a III. osztályban alcsoportok felállítása lett volna kívánatos, 3. bár a felhasznált művek között megemlíti A. *Vosztokov* orosz nyelvtanát, a csoportosításban nem őt követi.

A. *Vosztokov* ti., ha formálisan is, gyakorlati-pedagógiai céloktól vezettetve, de az egész orosz igerendszert felölelő osztályozásra törekedett, amikor az I. ragozási csoportba (*Vosztokovnál* *o/e* tövű) igéket 8, a II. ragozási csoportba tartozókat (*-i*- tövűeket) 2 osztályba osztotta be.

A. *Vosztokov* osztályozását fejlesztette tovább A. A. *Sahmatov*. Ő a jelen idő töve alapján az orosz igéket négy osztályra osztotta: I. *-o/e-* tövű igék (ma: I. ragozási csoport), II. *-i-* tövűek (ma II. igeragozás), III. mássalhangzós tövűek (*daty*, *jeszty* stb.), IV. rendhagyó tövűek. Az egyes osztályokon belül összesen 21 alcsoportot különböztetett meg.

A. A. *Sahmatovval* majdnem egyidejűleg új szempontot vitt bele az igék osztályozásába Sz. *Karcevszkij* [13]. Ő tanulmányozta ti. először az orosz igéket abból a szempontból, hogy morfológiai felépítésük mennyiben van továbbfejlesztő hatással a mai orosz nyelvre, s arra az eredményre jutott, hogy egyes igeragozási típusok mintájára ma is képez új igéket az orosz, másokéra nem. Az előbbieket, vagyis a ma is élő képzés- és ragozásformákat ő nevezte el produktívoknak, s az utóbbiakat, a megmerevedett, ma már nem élő képzés- és ragozásformákat nem pro-

duktívoknak. Ő állapította meg először a produktív képzésű igék 5 osztályát, s a nem produktív igék számát (kb. 400). A nem produktív igéket a főnévi igenév és a jelen idő tövének viszonya, illetőleg a főnévi igenév végződése (-szty, -sztyi, -cs) alapján 7 osztályba osztotta (1. *rezaty* — *rezsü*, 2. *kricsaty* — *kricsat*, 3. *goretü* — *gorjat*, 4. *gasznuty* — *gasz*, 5. *vesztyi*, 6. *pecs* — *pekut*, 7. különböző morfológiai felépítésű igék apró csoportjai, illetőleg különleges ragozású igék). Osztályozásában mindössze annyi a hiányosság, hogy a jelen idő tövének megállapításánál nem járt el következetesen, amennyiben a *csitaty* — *csitajut*, *belety* — *belejut* típusú igék két tövét azonosnak minősíti, míg az *-ovaty* végű igék jelen idő tövében már észreveszi a *-j*-t, viszont a II. ragozási csoport igéinél az *-i*-t a tőhöz tartozónak tartja.

Ilyen előzmények mellett és után az orosz igék osztályozása mégis három, illetve négy úton haladt tovább és halad még napjainkban is: 1. a német, magyar stb. szótárak mesterségesen, egyetlen szempont (a főnévi igenév végződése) szerint osztályozzák az orosz igéket, 2. mások speciális, nem orosz anyanyelvűek számára alkalmas osztályozásra törekszenek, 3. egyes nyelvtudósok a történeti szempont erős hangsúlyozásával a jelen idő tövének ó-orosz korbéli változatait veszik a felosztás alapjául, 4. a nyelvtudósok egy harmadik csoportja pedig a *Sz. Karcev-szkij* osztályozását fejleszti tovább.

1. Legradikálisabban járnak el a szótárszerkesztők: osztályalkotó típuskülönbségnek minősítenek az igék ragozási formáinak képzésében minden eltérést akár hangban, akár helyesírásban jelentkezik. Így pl. a Langenscheidt-féle orosz—német szótár [20] az orosz igéket 66 ragozási osztályba csoportosítja, az egyes osztályokat pedig a szótári céloknak megfelelően, a főnévi igenév külső alakja szerint állítja sorrendbe, így: *-aty* végűek (1—20. ragozási csoport), *-ety* végűek (21—31.), *-ity* végűek (31—39.), *-oty* végűek (40.), *-uty* végűek (41—44.), *-ity* (pl. *kritü*) végűek (45—48.), *-sztyi*, *-ztyi* végűek (49—53.), *asztyü* végűek (54.), *-esztyü* végűek (55), *-ittyi* végűek (56), *-cs* végűek (57—59.), *-jatyü* végűek (60—66.).

Ugyanezen az alapon osztályozza az orosz igéket a *Hadrovics—Gáldi: Orosz—magyar szótár* is, amikor az orosz igéket a főnévi igenév végződése és a jelen idő töve szerint 20 osztályba s összesen 46 alosztályba sorolja. Az alosztályok számának csökkentését azzal éri el, hogy az azonos ragozású *-aty*, *-jatyü* végűeket, az *-ety* végűeknél azokat az első ragozási csoporthoz tartozókat, amelyeknek jelen idő töve a főnévi igenév tövéhez viszonyítva változik (*e* — *en*, *e* — *oj*, *e* — ö), az *-ovatyü*, *-evatyü* végűeket egy-egy osztályba (alosztályba) sorozza, s ugyanígy néhány kis létszámú csoportot egy másik, valamilyen szempontból rokonsoporthoz csatol.

Értéke ennek az osztályozásnak: a) teljes, b) emeli a szótár értékét, mert bármely ige ragozási típusa könnyen megtalálható benne. Hiányosságai viszont: a) nem tesz különbséget a produktív és nem produktív képzésű igék közt, b) a ragozási formák közt felmerülő minden különbséget (a főnévi igenév végződését is beleszámítva) egyformán súlyosnak, ragozási típust képzőnek minősít, s ennek következtében — kivált a Lan-

genscheidt-szótár osztályozása — sok azonos ragozású igét külön osztályba sorol.

Ebbe az osztályozási típusba tartozik az Erdődi József [6] Orosz nyelvten-ában található osztályozás is. Erdődi „A befejezetlen igék jelen idejének és a befejezett igék jövő idejének képzése” cím alatt 52 csoportban tárgyalja az orosz igék jelen (egyszerű jövő) idejének ragozási típusait. Gyakorlati okokból a főnévi igenév végződését választja a rendszer alapjául. S innen ered a rendszer sok hiányossága. Már az igeosztályok felsorolása közben valósággal rákényszerül a felosztási alap ismételt megváltoztatására, s így alakul ki ez a címsor (idézzük a Tartalomjegyzék VI. lapjáról): „Az első (-e-) ragozás. — Rendhagyó -aty végűek. — A második (-i-) ragozás. — Az -ova- képzős igék. — Az -ety végű igék. — Az infinitívusban -oty-ra végződő igék. — Az -n- képzősek (-nuty végűek) ragozása. — A főnévi igenévben -ity (pl. mity — moju) végűek. — A főnévi igenévben -jaty-ra végződő igék. — A mássalhangzós tövű igék.”

Amint a felsorolt címek is mutatják, képző, végződés, igező és ragozás felváltva szerepelnek felosztási alapként.

A gyakorlati szempont egyoldalúsága kényszeríti a szerzőt arra is, hogy az egyes csoportok (-aty, -ety, -jaty végűek) tárgyalása közben ismételten egymás mellett ismertesse az I. és II. ragozási csoporthoz tartozó igéket, holott külön fejezetet is szentel a két (-e-, -i-) igeragozásnak.

Ugyancsak a gyakorlati szempont nem éppen szerencsés megválasztásából származnak a felosztásnak ilyen hiányosságai: a) Messze elszakadnak egymástól azonos ragozású csoportok. Pl. a csitaty és guljaty ige típusok morfológiai felépítésében, következésképp ragozásában is mindössze az a különbség, hogy az elsőben kemény, a másodikban lágy mássalhangzó előzi meg a főnévi igenév mutatóját (-a-), s az Erdődi rendszerében a csitaty típusú igék az első, a guljaty típusúak pedig az utolsó fejezetben kerülnek tárgyalásra. Ugyanígy szakad háromfelé a jelen (egyszerű jövő) időben -n-nel bővülők mindössze három igéből álló csoportja (gyety, sztaty, zasztrjaty), vagy pl. a zsity — zshivu típusú igék öttagú csoportja kétfelé, mert ezt követeli a főnévi igenév végződése, illetőleg a végződés helyesírása. — b) Mint „rendhagyók” vagy „kivételek” kapcsolódnak egyes ige csoportokhoz olyan igék, amelyek egészen kívül állnak a szóban forgó csoporton. Így kerül „A második (i) ragozás” című fejezetbe „ragozási csoportba nem sorolható igék” alcím alatt pl. a bity (lenni), a mity — moju, valamint a plity — plivu típusú igék két kis csoportja.

Hogy nagy fáradsággal összegyűjtött hatalmas anyagát könnyebben elsajátíthatóvá tegye, háttérbe szorítja a tudományosság követelményeit, és gyakorlati szempont szerint próbálja rendszerbe foglalni az orosz igéket. S az eredmény? A felállított rendszer a gyakorlat céljainak szolgálatára is kevésbé alkalmas, mert nehezen áttekinthető.

2. Hasonlóképpen elsősorban gyakorlati szempontok vezetnek az orosz igék osztályozásában azoknak az orosz nyelvtenoknak szerzőit, amelyek nem orosz anyanyelvűek, hanem valamely más nyelven beszélők szá-

mára készülnek. Ezek közül legújabbán (1958.) v. *Marnitz és Häusler* [12] németek számára németül írt orosz nyelvtana jelent meg. Szerzői az orosz igéket három osztályba sorolják: I. Első vagy -e- ragozás, II. Második vagy -i- ragozás, III. Az orosz igeragozás különleges esetei. Az első osztályon belül külön alosztályban tárgyalják a „szabályos” és „rendhagyó” igéket, s a három osztályban összesen 22 csoportot állapítanak meg. E csoportosítás alapja részint a főnévi igenév végződése (pl. *-aty*, *-jaty*, *-ety* az első ragozáshoz tartozó „szabályos” igéknél, vagy a *-jaty*, *-avaty* a „rendhagyó ragozásúaknál, az *-ity*, *-ety*, *-jaty*, *-zsaty*, *-csaty*, *-saty* a második ragozás igéinél), részint a jelen idő tövének végződése (az első igeragozás „rendhagyó” igéinél), részint igeképzők (*-nu-*, *-ova-*, *-eva-*).

Amily dicséretesnek tartjuk a szerzőknek azt a törekvését, hogy könnyebbé tegyék a német anyanyelvűek számára az orosz nyelv tanulását, épp oly kevésbé tartjuk elfogadhatónak azt az álláspontot, hogy módszertani vagy pedagógiai szempontokért feláldozzák a tudományosság elvét. Már pedig ezt teszik a szerzők, amikor bevezetik a „szabályos” és „szabálytalan”, „rendhagyó” igék fogalmát, anélkül, hogy pontosan meghatároznák és következetesen alkalmazzák. Szerintük „szabályos” („regelmäßig”) „az az ige, amelynek infinitívusz-képzője megmarad a jelen idő személyragjai előtt is, vagyis amelyeknek főnévi igenév és jelen idő tövük egyforma”. Már ez a meghatározás is ellentmondásos, mert sok orosz ige két töve egyforma, anélkül, hogy volna főnévi igenév képzőjük (*veztyi*, *nyesztyi* stb.) „Rendhagyóknak” minősítenek minden olyan igét, amelynek főnévi igenév képzője a jelen időben nem marad meg, vagy pedig amelyeknél a főnévi igenév végződése közvetlenül, szuffixum nélkül járul a gyökhez. Ezek szerint *dumaty*, *imety* stb. „szabályos” igék, mert van főnévi igenév képzőjük, s a két tövük egyforma (*dum-a-*, *im-e-*). Észreveszik ugyan a jelen időben a morféma határán két magánhangzó közt fellépő *-j-*t, de elintézik azzal, hogy ez a *-j-* nem szóképző elem. Az ő felfogásuk szerint a *veztyi*, *nyesztyi*, *lezty*, *grizty* stb. igék rendhagyók, mert ezeknél az infinitívusz végződése szuffixum nélküli gyökhez járul. Ugyanígy rendhagyók a *grety*, *zrety*, *szmety* stb. igék, s ezért ragozásukat a *zsalety*, *krasznyety* stb. típusú igéktől elválasztva, külön fejezetben ismertetik. Viszont az ugyancsak szuffixum nélküli *znaty* igét szabályos ragozásúnak minősítik.

További hiányossága ennek az osztályozásnak, hogy morfológiai felépítésükre nézve, különböző igitípusokat egy csoportba foglal. Pl. egy csoportba osztja be azokat az igéket, amelyeknek szuffixum nélküli főnévi igenév töve magánhangzóra végződik. Így kerülnek egy csoportba a *grety*, *mity*, *bity* (*bju*), *brity*, *zsity*, *gyety* típusú igék.

Szembetűnő ebben az osztályozásban, hogy pl. a mai orosz nyelvnek egyik legproduktívabb igeképzője, az *-ova-*, *-eva-* csak a „rendhagyók” közt kap helyet, míg a *sztojaty*, *bojatyszja* igék egy sorba kerülnek a *sztrojity*, *krojity* igékkel, viszont messze állnak a *molcsaty*, *sztucsaty* típusú igéktől. Pedig a szerzők ismerik a produktív — nem produktív igék elméletét, s osztályozásuk végén el is sorolják, hogy mely ige-csoportok tartoznak a produktívok, s melyek a nem produktívok közé.

E hiányosságokat és a csoportok nagy számát tekintve, nem tartjuk valószínűnek, hogy ez az osztályozás jobban eligazítja a német anyanyelvű iskolai tanulót vagy felnőttet az orosz igék rengetegében, mint bármely korszerű, orosz anyanyelvűek számára készült osztályozás.

3. Azok a grammatikusok, akik a történeti szempontot kívánják érvényesíteni a mai orosz igék osztályozásánál is, abból indulnak ki, hogy a mai személyragok kezdő magánhangzója (*e-o, i*) a jelen idő tövéhez tartozik, s osztályozásuk alapjául a jelen idő tövét teszik meg, amelynek típusai — szerintük — megegyeznek a történeti nyelvtanokban a legrégebb nyelvemlékek korának orosz nyelvére vonatkozóan megállapított típusokkal. Eszerint a jelen idő töve alapján az orosz igék öt osztályba sorolhatók: I. *-e/-o* tövűek, pl. *nyesztyi* — *nyeszto-*, II. *-nye/-nyo* tövűek, pl. *sztaty* — *sztanye-*, *vernuty* — *vernyo-*, III. *-je/-jo* tövűek: *igraty* — *igraje-*, *davaty* — *dajo-*, IV. *-i-* tövűek, pl. *hogyty* — *hogyi-*, *gorety* — *gori-*, *sztojaty* — *sztoji-*, V. mássalhangzós tövűek pl. *jeszty* — *jesz-*.

Ezek az osztályok a főnévi igenév felépítése szerint csoportokra tagolódnak. Így *H. Bräuer* [5] minden osztályon belül két-két csoportot állít fel, s azokat további alcsoportokra, összesen harmincnál jóval több alcsoportra tagolja, mert az ő osztályozásában a ragozás mellett a hangsúlynak is nagy szerepe van. *V. A. Trofimov* (1957.) az öt osztály igéit összesen 18 csoportba osztja.

Nem érthetünk egyet ennek az osztályozásnak alapjául szolgáló töértelmezéssel. Erre vonatkozó nézetünket fentebb már kifejtettük. Véleményünk szerint hiányossága az osztályozásnak az is, hogy szerzői nem veszik tudomásul, hogy egyes igeképzési és ragozási típusok produktívak, mások nem. *H. Bräuer* pl. ezt azzal indokolja, hogy az összes igéket és igeosztályokat egyenlő értékűeknek tartja; véleménye szerint a produktív és nem produktív képzésmód megkülönböztetése nem szolgál javára az oroszul tanuló nem oroszoknak; az *-irovaty*, *-izirovaty* produktív képzők nem igazi oldaláról mutatják meg az idegennek az orosz nyelvet, nem is szólva arról, hogy a legtöbb nem produktív képzésű orosz ige és előképzős alakjai a mai orosz nyelvben is a leggyakrabban használt szavak közé tartoznak. Ugyancsak gyakorlati érvel próbálja indokolni — bár kissé homályosan — azt, hogy az igevégzésekben és a személyragokban nem fonetikai szempontok vezetnek, mondván, hogy a legtöbb ember kezdetben inkább a szemével, mint a fülével tanul. Véleményünk szerint ezek az érvek magukban hordják cáfolatukat. Hogy minden szó, bármilyen képzésmód útján jött létre, amíg él, amíg használatban van, egyaránt értéke a nyelvnek, azt a produktív — nem produktív képzésmód elméletének kidolgozói sohasem vonták kétségbe. Azt viszont ki tagadhatná, hogy a nyelvfejlődés szempontjából, a nyelv jövője, további gazdagodása szempontjából mégis csak értékesebb a produktív képzésmód, mint a másik, a megmerevedett, amelynek csak múltja van, jövője már nincs a nyelv fejlődésében? Az orosz igéknek produktív és nem produktív osztályokba való sorolása legalább olyan mértékben van segítségére az oroszul tanuló nem oroszoknak, mint a különböző ragozási típusokat egy csoportba foglaló, történeti alapon álló

osztályozás, amely pl. *Trofimov* osztályozásában az I. osztály 2. csoportjába (a jelen idő töve -'e, a főnévi igenév szuffixuma -0-) ilyen ige típusokat sorol: *mocs* — *mozset*, *idtyi* — *igyt*, *nyesztyi* — *nyeszjot*, *tyecs* — *tyecsot*, *osibityszja* — *osibjotszja*, vagy amely pl. a Bräuer osztályozásában az I. osztály a) alcsoportjában (a jelen idő töve -e-, a főnévi igenév szuffixuma 0) a következő ige típusokat tárgyalja: *pecs* — *peku*, *zsity* — *zsivu*, *revety* — *revu*, -*sibityszja*, *tyerety* — *tru*, -*nyaty*, s a kivételek közt még a *lezty*, *lecs*, *jehaty*, *szeszty* és *bity* (lenni) igéket is.

A produktív képzésmód jelentőségéből mit sem von le az a körülmény, hogy a nem produktív képzésű igék a mai nyelvnek leggyakrabban használt szavai közt szerepelnek. Hiszen a produktív — nem produktív képzésmód elmélete éppen azzal magyarázza fennmaradásukat a képzésmódjuk elavulása, kihaltja után is, hogy a nép nyelvében a legelterjedtebb, leggyakrabban használt szavak voltak régen is, és azok ma is. Ami pedig a fonetikai szempontok (ezen mi a hangos beszéd sajátosságainak vizsgálatát értjük) mellőzését illeti, erre vonatkozólag is kifejtettük az előbbieken álláspontunkat, amely szerint nyelvi jelenségek vizsgálatánál helyesírási szempontok semmiképpen sem lehetnek irányadók.

Mindezek alapján bármily nagyra is értékeljük *H. Bräuer*-nek az orosz ige hangsúlyproblémáinak vizsgálata terén kifejtett munkásságát, igerendszerét sem tudományos, sem pedig pedagógiai szempontból nem tartjuk terjesztésre érdemesnek.

4. A *Sz. Karcevskij* nyomán haladó grammatikusok közelítették meg leginkább az orosz igeosztályozás problémáinak megoldását. Ennek az iránynak főbb képviselői *I. M. Puljkina* [4], *V. N. Szidorov* [16], *V. V. Vinogradov* [9], *Galkina—Fedoruk* [8] a szovjet nyelvtudósok közül, a németeknél *W. Steinitz* [15], *H. H. Bielfeldt* [4], *E. Tauscher* és *E. G. Kirschbaum* [18]. Ehhez az irányhoz csatlakoztak orosz nyelvtaníróink közül „Az orosz nyelv tankönyve” szerkesztői, valamint egyetemi és főiskolai orosz nyelvtan jegyzeteink készítői is.

Az osztályozással kapcsolatban felmerült kérdések tisztázását nagy mértékben elősegítette a *V. N. Szidorov*-nak a *Russzkij jazik v skole* című folyóirat 1951. évf. 5. számában megjelent cikke nyomán a *Russischunterricht* hasábjain az 1952—1955. években lefolyt vita.

Az egyik ilyen döntő kérdés volt az osztályozás alapjának a problémája. Az igelexémák rendszerezésének —, mint minden tudományos osztályozásnak — elemi logikai követelménye a teljességen és következetességen kívül elsősorban az, hogy alapuljon a lexémák lényeges jegyén, vagyis legyen az osztályozás olyan, hogy ha tudjuk egy adott igeről, melyik csoporthoz tartozik, következtetnünk lehessen egész formarendszerére. Ezt a lényeges jegyet nem kereshetjük másutt, mint az igeformák képzésében, minthogy azonos ragozási típusú igéket kell csoportokba foglalnunk. Tudjuk, hogy az igeformákat a legtöbb igenél két tőből, egyrészt a főnévi igenév tőből, másrészt a jelen idő tőből képezzük. A két tő egyike sem lehet az osztályozás alapja, mert egyfelől mindegyik csak egy részét határozza meg az igeformáknak, másfelől pedig igen gyakori eset, hogy két ige egyik töve azonos felépítésű,

a másik pedig különböző. Pl. a *piszaty, igraty, kricsaty* igék főnévi igenév töve egyforma képzésű: gyök (*pisz-, igr-, krics-*) + *-a-* szuffixum + *-ty*, jelen idő tövük azonban különböző: *pis — ut, igra-j-ut* (I. ige-ragozás), *krics-at* (II. ragozás). Ezek az igék természetesen nem tartozhatnak egy igeosztályba.

Mint fentebb láttuk, nem sikerült kielégítő megoldást találniuk sem azoknak a nyelvtanítóknak, akik a főnévi igenév alapján próbálták rendszerbe foglalni az orosz igéket, sem azoknak, akik a jelen idő töve, sem pedig azoknak, akik a jelen (egyszerű jövő) idő ragozása alapján kísérelték meg az osztályozást.

Minthogy az orosz ige alakjainak képzésében kb. egyforma súllyal vesz részt mind a két tő, az osztályozási alapon is egyforma súllyal kell szerepelnie mind a kettőnek. A III. fejezetben már kimutattuk, hogy az orosz ige jelen idő tövét legbiztosabban a jelen (egyszerű jövő) idő többes szám harmadik személyéből, a másikat pedig a főnévi igenévből (kivételes esetekben a múlt idő hímnemű alakjából kapjuk meg). A III. fejezetben elmondottakhoz itt még csak annyit fűzünk hozzá, hogy az igék osztályozásánál annál is inkább a jelen (egyszerű jövő) idő többes szám harmadik személyére kell támaszkodnunk, mert ez az alak nemcsak a jelen idő tövet mutatja meg, hanem meghatározza azt is, hogy a kérdéses ige melyik ragozási csoporthoz tartozik (*pahaty — pasut, szlisaty — szlisat*).

Az ige két töve akkor szerepel egyforma súllyal az igék osztályozásában, ha az osztályozás alapjául a két tő kölcsönös viszonyát tesszük meg, vagyis azokat az igéket soroljuk egy osztályba, amelyeknek két töve közt azonos kölcsönös viszony áll fenn. Pl. a *davaty* és *-sztavaty* igék egy osztályba sorolhatók, mert töveik kölcsönös viszonya azonos, ti. a *davaty* ige főnévi igenév töve *-va-* szuffixumos származéktő; jelen idő töve pedig (*da-j-ut*) *-j-* szuffixumos származéktő; a *-sztavaty* ige főnévi igenév töve hasonlóképpen *-va-* szuffixumos származéktő, jelen idő töve pedig (*-szta-j-ut*) *-j-* szuffixumos származéktő, s mint a jelen idő tő meghatározója (*da-j-ut, -szta-j-ut*) mutatja, mindkét ige az első ragozáshoz tartozik. De már nem sorolható ugyanebbe az osztályba pl. a *rabotaty* ige, mert ennél a két tő kölcsönös viszonya más: *rabot-a-ty, rabot-a-j-ut*, vagyis a két tő kölcsönös viszonyának képlete a *rabotaty* igenél: *-a- / -a- + -j-*, míg az előbbi két igenél ez volt: *-va- / -j-*.

Az ige két tövének kölcsönös viszonyát azok, a tövek végén álló szuffixumok határozzák meg, amelyekhez az igének formaképző szuffixumai járulnak. A két tő kölcsönös viszonyának főbb típusai:

1. az egyik tő végén van szuffixum, a másik tő végén nincs, pl. *szosz-a-ty, szosz-ut; zsi-ty, zsi-v-ut; du-ty, du-j-ut*
2. mindkét tő végén van, de más-más szuffixum, pl. *organyiz-ova-ty, organyiz-uj-ut*
3. mindkét tő végén más-más szuffixum van, de az egyiknek a végén még egy olyan is, amelynek a másik tő végén nincs megfelelője, pl. *mi-ty, mo-j-ut; zshivopisz-a-ty, zshivopisz-u-j-ut*

4. néhány igenek egyik töve végén sincs szuffixum, pl. *nyesz-tyi*, *nyesz-ut*.

Az ige két tövének kölcsönös viszonyában mutatkozó különbségekkel együtt előfordulhatnak hangcserékülönbségek is, még pedig mind a szuffixumokban (-*ov*- : -*u*-, pl. *zaved-ov-a-ty*, *zaved-u-j-ut*), mind a szógyökben (*pisz-a-ty*, *pis-ut*). Ezek a hangcserék a tövek szuffixumaiban jelentkező különbségekkel együtt használhatók fel az ige-tövek megkülönböztetésénél, akárcsak pl. a hangsúlykülönbségek is (*gor-é-ty*, *gorj-át*; *szmotr-é-ty*, *szmótrj-at*).

Hangsúlyozzuk, hogy az igeosztályok a két ige-tő kölcsönös viszonyában különböznek egymástól, nem pedig az ige-tövet létrehozó szóképzés típusában. Ebből következik, hogy tartozhatnak egy igeosztályba különböző képzéstípusú ige-k is, ha két tövük kölcsönös viszonya egyenlő. Pl. a *csitaty* ige két tövének kölcsönös viszonya: -*a*- / -*a-j*-; vele egy osztályba tartoznak a következő képzéstípusú ige-k:

1. hangsúlyos -*a*- szuffixummal képzettek: *igr-á-ty* *igr-á-j-ut*
2. hangsúlytalan szuffixummal: *gyél-a-ty* *gyél-a-j-ut*
3. -*k-a*- szuffixummal: *ti-k-a-ty* *ti-ka-j-ut*
4. -*nyicsa*- szuffixummal: *szapozs-nyics-a-ty* / *szapozs-nyics-a-j-ut*
5. -*iv-a*- szuffixummal: *proigr-iv-a-ty* / *proigr-iv-a-j-ut*
6. -*va*- szuffixummal: *nagye-va-ty* / *nagye-va-j-ut*

7. Ugyancsak ebbe az osztályba sorolhatók azok az ige-k is, amelyek a mai orosz nyelv számára már nem számítanak képzett szavaknak, ha főnévi igenevük formamutatója -*a*-, a jelen idő tövükben ez az -*a*- megmarad, s a tö -*j*-vel bővül, mint pl. *zna-ty* — *zna-j-ut*, minthogy az igeformák képzése szempontjából nincs jelentősége annak, hogy a főnévi igenév tö végén álló magánhangzó önálló képző-e, valamely képző végső magánhangzója-e, vagy pedig egyszerűen a gyök végső magánhangzója.

Az ige-k osztályozásával kapcsolatos vita másik nagy kérdése az volt, van-e helye az orosz ige-k osztályozásában a produktív és nem produktív képzésmódok fogalmának.

Tudvalevő dolog, hogy az orosz ige-képzés eszközei, mint a szóképző eszközök általában, részint ma is használatosak új szavak képzésére, vagyis élők, produktívak, mások pedig megmerevedtek, új szavak képzésére már nem alkalmasak, nem produktívak. Ennek megfelelően a produktív képzéstípusú ige-k száma az új képzésekkel állandóan növekszik, míg a nem produktívaké korlátozott, legjobb esetben állandó.

Az ige-k alapvető tömegét az orosz nyelvben természetesen a produktív képzésű ige-k teszik, míg nem produktív ige viszonylag kevés van (összesen kb. 400). Viszont az igeosztályok száma a nem produktív ige-knél jóval nagyobb, mint a produktívaké, minthogy különböző korok különböző elavult képzésmódjainak maradványai. Míg a produktív ige-k osztályai élesen elhatárolhatók, egy-egy osztályon belül a formaképzésben úgyszólván teljes egyformaság uralkodik, s legfeljebb a hangsúly helyében mutatkoznak különbségek, addig a nem produktív ige-k apró

csoportjait osztályokba foglalni igen nehéz, mivel töveik kölcsönös viszonyában is alig található egyformaság, és formáik képzésében is nagy eltérések mutatkoznak.

Mindezek figyelembevételével az orosz igék rendszerezésénél nem járhatunk el másképp, mint hogy a produktív képzésű igéket különválasztjuk a nem produktívaktól, ha valóban az a célunk, hogy tájékoztató rendszer segítségével áttekintést adjunk az orosz igék különböző ragozási típusairól.

A produktív képzésű igék osztályozásánál csak részletkérdések merülhetnek fel, az osztályok határait megszabják maguk a ma is élő képzésformák. Az újabban képzett orosz igék mindegyike ti. beletartozik az alábbi képzésformák valamelyikébe:

- I. *-a-ty / -a-j-ut* : *gyél-a-ty / gyél-a-j-ut*
- II. *-e-ty / -e-j-ut* : *kraszny-é-ty / kraszny-é-j-ut*
- III. *-nu-ty / -n-ut* : *prig-nu-ty / prig-n-ut*
- IV. *-ova-ty / -u-j-ut* : *risz-ová-ty / risz-ú-j-ut*
-eva-ty / -u-j-ut : *dny-evá-ty / dny-ú-j-ut*
- V. *-i-ty / '-at* : *govor-í-ty / govor'-át*

Kérdés csupán az lehet, hogy a felsorolt viszonyok alapján hány osztályba soroljuk a produktív képzésű igéket, s az osztályok milyen sorrendben következzenek egymásután.

Az első kérdés azért merülhet fel, mert az *-a/-a-j-* és az *-e/-e-j-* viszony sokkal közelebb áll egymáshoz, mint bármelyikük a többi három viszonyhoz, és a formaképzésben is oly szembetűnő egyezést mutatnak a két csoport igéi, hogy V. V. *Vinogradov*, s bizonyára az ő elgondolását követve, a német W. *Steinitz*, valamint E. *Tauscher* és E. G. *Kirschbaum* teljes joggal sorolják ezt a két igitípust egy osztályba, mint két alcsoportot.

A produktív igeosztályok sorrendjének megállapításánál egyik főszempont a II. ragozáshoz tartozó igék elválasztása az I. ragozásúaktól. Az említett szerzők megegyeznek abban, hogy az utolsó (V., illetve IV.) helyre teszik az *-i-/'-at* típusú igéket. Egyedül a V. N. *Szidorov* és *Karcevskij* rendszerében ékelődik ez az osztály az *-ovaty*, illetve *-nuty* végű igék közé. Az első igeragozáshoz tartozó 3, illetőleg 4 igeosztály sorrendjének megállapításában irányító szempont lehetne, hogy haladjunk az egyszerűbbtől a bonyolult felé. Ezt a szempontot követi V. V. *Vinogradov* és bizonyára őt követve W. *Steinitz*, valamint E. *Tauscher* és E. G. *Kirschbaum*, amikor ezt a sorrendet állapítják meg: I. A) *a — aj*, B) *e — ej*, II. *nu- n*, III. *ova- új*, IV. *i- 0*. A többi szerző — ideértve az orosz nyelv tankönyve, valamint egyetemi, illetőleg főiskolai jegyzeteink szerzőit is — így sorszámozzák a produktív igeosztályokat: I. *-aty/-ajut*, II. *-ety/-ejut*, III. *-ovaty/-ujut*, IV. *-nuty/-nut*, V. *-ity/'-at*.

Minthogy a II. és III. osztály felcserélése az áttekintést alig teszi nehezebbé, mi is a nálunk már meghonosodott sorrendet fogjuk követni.

Ezek szerint az orosz produktív igeosztályok állományát a következőkben jellemezhetjük.

I. produktív osztály

Az I. produktív osztályba azokat az igéket soroljuk, amelyeknek töveit közt az *-a/-a-j-* viszony áll fenn, vagyis amelyeknek főnévi igeneve *-aty-ra*, jelen (egyszerű jövő) idejük többes szám harmadik személye *-jut-ra* végződik, pl. *obed-a-ty/obed-a-j-ut* ebédelni.

A főnévi igenév *-a-ja* állhat kemény, lágy mássalhangzó, esetleg *-j* után, pl. *trog-a-ty* érinteni, *gulj-a-ty* sétálni, *vlij-a-ty* ráhatni.

A főnévi igenév mutatója (*-a-*) lehet képző: *uzsin-a-ty* vacsorázni, képző végső magánhangzója: *organyiz-oviva-ty* szervezni, de tartozhatik a gyökhöz is: *zna-ty* tudni.

Az I. produktív osztályhoz tartozó igék az egyetlen *znaty* kivételével mind származékszavak. I. osztályú igék képezhetők a deverbális *-iva-*, *-va-* és *-a-*, valamint a *-nyicsa-*, *-icsa-*, *-a-* és *-ka-* denominális igeképzőkkel, pl. *proigraty* — *proigrivaty* elveszteni (játékon), *nagyety* — *nagyevaty* felölteni, *resity* — *resaty* eldönteni, elhatározni; *lentyaj* — *lentyajnyicsaty* lustálkodni, *nyezsnij* — *nyezsny-icsaty* babusgatni, *ah* — *ahaty* jajgatni, *ti* — *tikaty* tegezni.

II. produktív osztály

A II. produktív osztályba azok az igék tartoznak, amelyeknek töveire az *-e/-e-j-* viszony jellemző, vagyis főnévi igenevük *-ety-re*, jelen (egyszerű jövő) idejük többes szám harmadik személye *-ejut-ra* végződik, pl. *bel-e-ty*, *bel-e-j-ut* fehérleni.

A főnévi igenév mutatója (*-e-*) többnyire denominális igeképző, pl. *krasznij* — *kraszny-e-ty* pirulni, *szirota* — *sziroty-e-ty* árván maradni; csupán néhány igénél tartozik az *-e-* főnévi igenév-mutató a gyökhöz, ilyenek: *grety* melegíteni, *zsalety* sajnálni, *imety* birtokolni, *odolety* legyőzni, *zrety* megérni, *mlety* megdermedni, *prety* rothadni, *rgyety* vörösödni, *szmety* merészolni, *szpety* megérni, *tlety* enyészni.

III. produktív osztály

A III. produktív osztályba tartozó igék töveinek viszonya: *-ova-* (*-eva-*), *-uj-* (*'-uj-*), vagyis főnévi igenevük *-ovaty* (*-evaty*)-ra, jelen (egyszerű jövő) idejük többes szám harmadik személye *-ujut* (*'-ujut*)-ra végződik, pl. *szovet-ova-ty*, *szovet-uj-ut* tanácsolni, *kleva-ty*, *kljuj-ut* csipkedni, csipegetni.

Az *-ova-* főnévi igenév mutató *-o-* magánhangzóját az idevágó hangtani törvény értelmében *s*, *zs*, *c*, valamint lágy mássalhangzó után váltja fel az *-e-* magánhangzó, pl. *zsevaty* rágni, *busevaty* morajlani, *oblicevaty* beburkolni, *dnyevaty* napot tölteni.

Az *-ova-* (*-eva-*) főnévi igenév mutató csupán hét igénél tartozik a gyökhöz (*blevaty* hányolni, *zsevaty* rágni, *klevaty* csípni, *kovaty* kovácsolni, *plevaty* köpni, *sznovaty* futkosni, *szovaty* bedugni), a többi igénél vagy képző vagy képző végső tagja: *szovet* — *szovetovaty* tanácsolni, *szovetyizirovaty* szovjetizálni.

Harmadik osztályú igék képezhetők az *-ova-* (*-eva-*), *-vova-*, *-sztvova-*, *-izova-*, *-izirova-* képzők segítségével, pl. *zima* — *zimovaty*

telelni, *vlaszty* — *vlasztvovaty* uralkodni, *bodrij* — *bodrsztvovaty* virrasztani, *bronya* — *bronyirovaty* páncélozni, *bolsev-ik* (*bolsev-izm*) — *bolsevizirovaty* bolsevizálni.

IV. produktív osztály

A IV. produktív osztályba tartozó igékre a *-nu-/-n-* tőviszony jellemző. Ide azok az igék tartoznak, amelyeknek *-nu-* főnévi igenévmutatója a múlt időben is megmarad, ellentétben azokkal a nem produktív *-nu-* képzős igékkal, amelyeknek múlt idejében nincs meg ez a képző, pl. *krik-nu-ty*, *krik-n-ut* felkiáltani a IV. osztályba tartozik, viszont *szohnuty* — *szoh* száradni nem produktív képzésű ige.

A IV. produktív osztály igéi — kevés kivétellel — mozzanatos jelentésű, befejezett szemléletű képzett igék, pl. *kricsaty* — *kriknuty* felkiáltani, *trogaty* — *tronuty* megérinteni. Csupán négy igénél homályosult el a képzés, vészett el jelentésükből a mozzanatosság jelentése, és mind a négy folyamatos szemléletűvé lett; ezek *tonuty* alámerülni, *tyanuty* húzni, *ljnuty* símulni, *gnuty* hajlítani.

V. produktív osztály

A produktív képzésű igék V. osztályába azokat a II. ragozású igéket soroljuk, amelyeknek tövei közt az *-i-/-o-* viszony áll fenn, vagyis amelyeknek főnévi igeneve *-ity-re*, jelen (egyszerű jövő) idejük többes szám harmadik személye *-at-ra* végződik, tövégi mássalhangzójuk pedig vagy lágy mássalhangzó (*govorj-at*), vagy *-j-* (*sztroj-at*), vagy *s*, *zs*, illetve *c* (*szus-at*).

Jellemző sajátága az V. produktív osztály igéinek a jelen (egyszerű jövő) idő egyes szám első személyében, illetve az *-enn-* képzős szenvedő múlt idejű melléknévi igenévben beálló mássalhangzócsere a tő végén. Ilyen mássalhangzócserek: *b*, *p*, *f*, *v*, *m* — *bl*, *pl*, *fl*, *vl*, *ml*, továbbá *sz* — *s*, *z* — *zs*, *t* — *cs*, *d* — *zs*, *szt* — *scs*, *zd* — *zcs*, valamint az ósláv-ból átkerült és egyes igéknél fennmaradt *t* — *scs*, *d* — *zsd* hangcserek, pl. *lovity* — *lovlju* elfogni igyekezni, *gaszity* — *gasu* eloltani, *vozity* — *vozs* szállítani, *krutyity* — *krucsu* csavarni, *hogzity* — *hozs* járni, *csisztyity* — *csiscsu* tisztítani, *objezgyity* — *objezzs* beutazni; *vozvratyity* — *vozvrascsu* visszatéríteni, *probugyity* — *probuzs*, de *probuzsgyonnij* felkelteni.

A főnévi igenév mutatója (*-i-*) a mai orosz nyelvben denominális ige-képző, amelynek segítségével főnévből, melléknévből, sőt számnévből egyaránt képezhető ige, pl. *rana* — *ranyity* sebezni, *dvoje* — *udvojity* megkettőzni, *glupij* — *glupity* bolondozni. Az V. produktív osztályba tartozó több mint ezer ige közül alig egynéhány tekinthető a mai nyelv számára gyökérszónak. Ilyenek: *burlity* fortyogni, *dlity* meghosszabbítani, *iznurity* kimeríteni, *kopity* felhalmozni, *hranyity* megőrizni, *cstyity* tisztelni.

* * *

Amily könnyű a produktív képzésű orosz igék nagyszámú tömegének rendszerezése, épp oly bonyolult feladat az alig 400 nem produktív

képzésű ige osztályozása. Ezeknek az igéknek egyetlen közös vonásuk van: két tövük kölcsönös viszonya valamennyinek olyan, hogy egy sem sorolható be a produktív igeosztályok egyikébe sem. Mint már említettük, különböző korok, különböző képzésformáinak sokféle változáson átment maradványai, s ezért a két fő kölcsönös viszonyának, illetőleg a formaképzésnek sok változatát találjuk náluk. Ezek közül felsoroljuk azokat, amelyek legalább 2–3 igére nézve típusnak minősíthetők. (A táblázatban a 0 a szuffixum hiányát jelenti.)

Sor-szám	A két fő kölcsönös viszonya	Más különbség a két töben	A főnévi igenév	A jelen idő töb- bes 3. sz.	M i n t a	A csoportba sorolható igék száma
			végződése			
1.	-a/-Ø-	—	-aty	-ut	rvaty, rvut	160
2.	-a/-Ø-	msh.-csere	-at'	-ut	piszaty, pisut	
3.	-a/-Ø-	—	-jaty	-jut	vejaty, vejut	
4.	-nu/-n-	—	-nuty	-nut	szohnuty, szohnut, szoh	60
5.	-Ø/-0-	—	-sztyi	-szut	nyesztyi, nyeszut	
6.	-0/-0-	—	-ztyi	-zuty	veztyi, vezut	33
7.	-0/-0-	—	-zty	-zut	lezty, lezut	
8.	-0/-0-	—	-sztyi	-düt	vesztyi, vedut	
9.	-0/-0-	—	-sztyi	-tüt	mesztyi, metut	
10.	-0/-0-	—	-sztyi	-but	gresztyi, grebut	33
11.	-0/-0-	—	-cs	-gut	berecs, beregut	16
12.	-0/-0-	—	—	-kut	pecs, pekut	
13.	-0/-0-	mgh./orrh.	-aty	-nut	zsaty, zsnut	6
14.	-0/-0-	—	-aty	-mut	zsaty, zsmut	
15.	-0/-0-	—	-jaty	-imut	-nyaty, -nyimut	4
16.	-0/-0-	-ere/-r-	-erety	-rut	tyerety, trut	
17.	-0/-0-	-oro/or'-	-oroty	-orjut	borotyszja, borjutszja	5
18.	-0/-0-	-olo/-ol'	-oloty	-oljut	koloty, koljut	
19.	-va/-a-	—	-vaty	-jut	davaty, dajut	3
20.	-0/-0-	-i/-j-	-ity	-jut	bity, bjut	5
21.	-0/-j-	—	-uty	-ujut	duty, dujut	2
22.	-0/-j-	—	-ity	-ijut	gnyity, gnyijut	1
23.	-0/-j-	mgh.-csere	-ity	-ojut	krity, krojut	5
24.	-0/-j-	mgh.-csere	-ety	-ojut	pety, pojut	1
25.	-0/-0-	-/+v	-ity	-ivut	zsity, zshivut	3
26.	-0/-0-	-/+n	-ety	-enut	gyety, gyenut	3
			-aty	-anut	szaty, sztanut	
27.	-a/-0-	—	-aty	-at	gyerzaty, gyerzsat	35
28.	-e/-0-	msh.-csere	-ety	-at	sumety, sumjat	48

Amint a felsorolt minták mutatják, a nem produktív igék töviszony-típusainak száma nem éppen nagy: a/0, e/0, va/a, 0/j és 0/0, összesen 5. Ezen az alapon öt osztályba kellene sorolnunk a 400 nem produktív igét. Ezekben a viszonytípusokon belül azonban az egyes igék, illetve igecsoportok formaképzésében oly lényeges különbségek mutatkoznak, hogy minden osztályon belül több csoportot, sőt alcsoportokat is kellene felállítanunk. Így pl. mindjárt az a/0 viszonytípusúak közt vannak az I. és II. ragozáshoz tartozó igék (1–3., 27.), ezeket az áttekinthetőség céljából külön kell választanunk. A 0/j viszonytípusú 9 ige (21–24.)

négy változatot mutat. A 0/0 viszonytípusúak közt pedig (5—18., 20., 25., 26.), ha minden különbséget figyelembe veszünk, 13, ha pedig a *sz—z*, *t—d*, *k—g*, *olo—oro* tőpárokat nem számítjuk külön, 9, illetőleg 8 különböző formaképzésű változattal kell számolnunk. Ez a magyarázata annak, hogy a nem produktív igék osztályozásában oly nagy eltérések mutatkoznak az egyes szerzőknél. Legradikálisabban járt el V. N. Szidorov, amikor a fentebb bemutatott 28 változatot, s azonkívül még néhány elszigetelten álló igét is (*revety — revut*, *-sibity — -sibut*) összesen 7 osztályba zsúfolt bele. Ezt csak oly módon érthette el, hogy pl. az I. osztályba ennyi mindenféle típust osztott be: 1—3., 17., 18., 27., 28., vagy pl. a III.-ba: 5—12., 16., 25. Hasonlóan járt el H. H. Bielfeldt is: 4 osztályba sorolja be az összes nem produktív igéket. Minthogy mindkét osztályozásban a csoportok és alcsoportok nagy száma (Szidorov-nál 24, Bielfeldt-nél 17) zavarja az áttekintést, ami pedig minden rendszerezésnek főcélja, nem tartjuk célszerűnek, hogy részletesebben ismertessük és bíráljuk ezeket a bátor kezdeményezéseket.

Az áttekinthetőség elvét a nem produktív igék osztályozásában nagy gonddal érvényesíti V. V. Vinogradov, I. M. Puljkina, s a nyomukban járó német szerzők (Steinitz, Tauscher és Kirschbaum). A Sz. Akadémia kiadásában megjelent orosz nyelvtan 11, a *Szovremennij ruszszkij jazik* 14, W. Steinitz 15, E. Tauscher és E. G. Kirschbaum, akárcsak I. M. Puljkina 15 osztályba (csoportba) osztják a nem produktív igéket. Mindezekben a rendszerezésekben külön osztály (csoport) jut az a/Ø tőviszony-típusú igék közül a II. (1—3. minta) és külön az I. ragozáshoz (27.) tartozóknak, a 0/0 típusúak közül a főnévi igenévben *-cs-re* (11., 12.), illetőleg *-sztyi*, *-ztyi*, *-szty*, *-zty-re* (5—10.) végződőknek, a *-nu-/-n-* (4.), továbbá a *-va-/-j-* (19.), valamint *-e-/-0-* (28.) típusúaknak. Mindössze annyiban van eltérés, hogy az Akad. nyt. a II. ragozáshoz tartozó összes (*-aty*, *-ety*) nem produktív igéket egy csoport két alcsoportjának minősíti, tekintettel a formaképzésükben mutatkozó párhuzamosságra.

A fennmaradó 49 ige közül 11 elszigetelten áll, amennyiben tőviszonyban, formaképzésben nincs társa. A többi 38 ige 12 típushoz tartozik. Ha nem akarunk úgy tenni, mint Sz. Karcevskij, aki meg sem kísérelte osztályozásukat, ki kell keresnünk a közeli típusokat, s azokat sorolni egy-egy osztályba. Ilyen közeli típuscsoportok a következők:

1. a 13—15. mintákban bemutatott igék: megegyeznek abban, hogy főnévi igenévi magánhangzójukat a jelen idő tövében egy orrhang (*-n-*, *-m-*, *-im-*) váltja fel,

2. a 17. és 18. mintában feltüntetett igék közös vonása, hogy a főnévi igenév tövük végén álló *-o-t* elvesztik a jelen idő tövében, s ugyanakkor a tő végmássalhangzója lággyá lesz,

3. egy osztályba sorolható a jelen idő tövében *-j-vel* bővülőknél mind a négy típusa (21., 22., 23., 24.), mert mindössze abban különböznek, hogy két típusnál van magánhangzócsere, kettőnél pedig nincs,

4. hasonlóképpen egy osztályba foglalhatók a jelen idő tövében *más* (nem *-j-*) mássalhangzóval bővülő igék két típusa is (25., 26.).

Más típussal egy osztályba nem sorolható igék a *bity* — *bjut* (20.) és *tyerety* — *trut* (16.) típusúak.

A nem produktív igéket tehát 13 osztályba sorolhatjuk. Minthogy azonban ezeknek az osztályoknak köre viszonylag kicsiny, s egyben azért is, hogy megkülönböztessük a produktív igeosztályoktól, az Akad. nyelvtan példája nyomán a nem produktív képzésű igék osztályait nem produktív csoportoknak fogjuk nevezni.

A csoportok sorrendjének megállapításánál először is különválasztjuk az I. és II. ragozáshoz tartozó csoportokat oly módon, hogy a II. ragozáshoz tartozó csoportokat a sor végére hagyjuk. Az első ragozás csoportjai közül azokat állítjuk a sor elejére, amelyekben a két fő viszonya elég világos, a formaképzés egyöntetűbb, s az állomány gazdagabb, így: 1. -a-/-0-, 2. -nu-/-n- (a múlt időben: -0-), 3. -0-/-0- (a főnévi igenév végződése: -sztyi, -ztyi, -szty, -zty), 4. -0-/-0- (a főnévi igenév végződése: -cs), 5. -va-/-j-, 6. -0-/-0- (-oloty, -oljut, -oroty, -orjut), 7. -0-/-0- (-erety, -rut), 8. -0-/-0- (-a-/orrh.-), 9. -0-/-0- (-i-/-j-), 10. -0-/-j-, 11. -0-/-0- (-/+v vagy n); 12. -a-/-0- (II. rag.), 13. -e-/-0- (II. rag.).

A fentiek alapján a nem produktív képzésű orosz igék csoportjainak állományát a következőkben jellemezhetjük.

1. nem produktív csoport

Az 1. nem produktív csoportba tartozó kb. 160 ige közös vonása, hogy főnévi igenevük -a- szuffixumát a jelen idő tövében elvesztik. Nagy részük jelen (egyszerű jövő) idejében mássalhangzócsere áll be (z — zs, sz — s, t — cs, t — scs, d — zs, d — zsd, g — zs, k — cs, h — s, szk — scs, szt — scs, p — pl, b — bl, m — ml, r — r', l — l') pl. *vjazaty* — *vjazsut* kötni, *kapaty* — *kapljut* csepegni, *oraty* — *orjut* szántani (de: *oraty* — *orut* üvölni). Csak néhány iginél nincs mássalhangzócsere a jelen (egyszerű jövő) időben: *braty* — *berut* fogni, *zsaszdaty* — *zsaszdut* szomjazni, *zsdaty* — *zsdut* várni stb.

Három ide tartozó iginék a jelen idejében o/e magánhangzó van, amely a főnévi igenév töben nincs meg: *braty* — *berut* fogni, *draty* — *derut* szaggatni, *zvaty* — *zovut* hívni.

2. nem produktív csoport

A 2. nem produktív csoportba azokat az állapotot jelentő igéket soroljuk, amelyeknek töveire a -nu-/-n- viszony jellemző. Közös sajátosságuk továbbá, hogy múlt idejüket a -nu- szuffixum nélküli töből képezik: *mjorznuty* — *mjorznut* — *mjorz*³. A csoport állománya kb. 60 ige.

3. nem produktív csoport

A 3. nem produktív csoportba azok a -0-/-0- főviszonyú, mássalhangzós tövű igék tartoznak, amelyeknek főnévi igeneve -sztyi, -ztyi, -szty, -zty-re, jelen idő tövük pedig -sz-, -z-, -t-, -d- vagy -b-re végződik. Pl. *nyesztyi* — *nyeszut* vinni, *veztyi* — *vezut* szállítani, *paszty* — *padut* esni, *lezty* — *lezut* mászni. Ebbe a csoportba szokás sorolni 2 különálló igét is: *kljaszty* — *kljanut* megátkozni, és *rasztyi* — *raszut* (múlt ideje *rosz*³) nőni.

4. nem produktív csoport

A 4. nem produktív csoport igéire jellemző, hogy tőviszonyuk -0-/-0-, főnévi igenevük -cs-re, jelen és múlt idejű tövük -k- vagy -g- mássalhangzóra végződik, s jelen (egyszerű jövő) idejük egyes szám 2. és 3., többes szám 1. és 2. személyében *k* — *cs*, *g* — *zs* mássalhangzócsere áll be. Múlt idejüket a közös tőből, a hímnemű alakban -*l*- szuffixum nélkül képezik. Pl. *berecs* — *beregu*, *berezsos*, *beregut* — *berjog*, *beregla*, *bereglo*, *beregli* őrizni, *pecs* — *peku*, *pecsos*, *pekut* — *pjok*, *pekla*, *peklo*, *pekli* sütni. A csoport állománya 16 ige.

5. nem produktív csoport

Ebbe a csoportba mindössze három ige tartozik: *davaty* adni, valamint a csak előképzővel együtt használatos -*sztavaty* (pl. *vsztavaty* felkelni) és -*znavaty* (pl. *uznavaty* megtudni). Töveik kölcsönös viszonya: -*va*-/*-j*-. Pl. *da-va-ty* / *da-j-ut*. Ezek az igék a felszólító módban és az -*a* képzős határozói igenévben megtartják a -*va*- szuffixumos tövet: *davaj*, *uznavaja*.

6. nem produktív csoport

A 6. nem produktív csoport mindössze 5 igéből áll. Jellemző vonásuk, hogy két tövük viszonya -0-/-0-, főnévi igenevük magánhangzóbetoldásos -*oro*-, -*olo*- hangcsoportjából a jelen idő tövükben csak az -*or*-, -*ol*- hangcsoport marad meg, s ennek végső mássalhangzóját lágy párja váltja fel. Ide tartoznak: *borotyszja* — *borjutszja* harcolni, *koloty* — *koljut* szűrni, *poloty* — *poljut* gyomlálni, *poroty* — *porjut* felfejteni, *moloty* — *meljut* darálni. Ez utóbbinak jelen idő tövében magánhangzócsere is van (o-e).

7. nem produktív csoport

A 7. nem produktív csoporthoz tartozó 4 igére -0-/-0- tőviszony mellett jellemző, hogy főnévi igenevük magánhangzóbetoldásos -*ere* hangcsoportját a jelen időben -*r*- váltja fel: (*u*)*merety* — (*u*)*mrut* meghalni, (*za*)*perety* — (*za*)*prut* bezárni, *tyerety* — *trut* dörzsölni, *prosztyerety* — *prosztrut* kinyújtani. Múlt idejüket, múlt idejű melléknévi igeneveiket a *mer*-, *per*-, *tyer*-, *prosztyer*- tőből, míg befejezett szemléletű határozói igenevüket vagy ugyanebből, vagy a főnévi igenév tőből képezik: *tyorsij*, *rasztyortij*, *rasztyorsi*, *rasztyerev*.

8. nem produktív csoport

A 8. nem produktív csoportba azokat az igéket soroljuk, amelyeknek tőviszonya -0-/-0-, főnévi igenév tövük -*a*-ra végződik, s ezt a magánhangzót a jelen idő tőben egy orrhangú mássalhangzó (-*n*-, -*m*-, -*im*-, -*jm*) váltja fel. A csoporthoz mindössze 6 ige tartozik, de ez a 6 ige is három alcsoportba különül el: a) *zsaty* — *zsnut* aratni, *nacsaty* — *nacsnut* elkezdni, *mjaty* — *mnut* gyúrni, *raszpjaty* — *raszpnut* megfeszíteni, b) *zsaty* — *zsmut* nyomni, szorítani, c) az előképző nélkül nem használatos -*jaty*, -*nyaty* ige; ennek előképzős összetételeiben ilyen

típusokkal találkozunk: *zanyaty* — *zajmu*, *zajmjós*, *zajmut* elfoglalni; *sznyaty* — *sznyimu*, *sznyimes*, *sznyimut* levenni, *prinaty* — *primu*, *primés*, *primut* átvenni, elfogadni; *podjaty* — *podimu*, *podimes*, *podimut* felemelni; *vzjaty* — *vozmú*, *vozmjós* megfogni.

9. nem produktív csoport

A 9. nem produktív csoport 5 igéjét -0-/-0- tőviszony mellett az kapcsolja egybe, hogy főnévi igenevük többeli -i-jét a jelen idő töben -j- váltja fel: *bity* — *bjut* ütni, *vity* — *vjut* csavarni, sodorni, *lity* — *ljut* önteni, *pity* — *pjut* inni, *sity* — *sjut* varrni.

10. nem produktív csoport

A 10. nem produktív csoport igéinek két tövére a -0-/-j- viszony jellemző. Az ide tartozó 9 ige főnévi igenevének tőhangzója, illetőleg a jelen idő töben beálló magánhangzócsere alapján négy alcsoportra oszlik: a) mindkét töben megvan az -i- tőhangzó: *gnyity* — *gnyijut* rothadni, b) mindkét töben megvan az -u- tőhangzó: *duty* — *dujut* fújni, *obuty* — *obujut* cipőt felhúzni (*razuty* — *razujut* cipőt levetni), c) a főnévi igenev -i-jét a jelen idő töben -o- váltja fel: *vity* — *vojut* üvölteni, *krity* — *krojut* betakarni, *mity* — *mojut* mosni, *nity* — *nojut* fájni, *rity* — *rojut* ásni, d) a főnévi igenev tövének -e- magánhangzóját a jelen idő tövében -o- váltja fel: *pety* — *pojut* énekelni.

11. nem produktív csoport

Ebbe a csoportba is csak 6 ige sorolható. Közös vonásuk a -0-/-0- tőviszony mellett, hogy főnévi igenev tövük a jelen idő töben egy más-salhangzóval (nem -j-vel) bővül. E bővítő mássalhangzó szerint a csoport két alcsoportra oszlik: a) a jelen idő tő bővülése -v-: *zsity* — *zshivut* élni, *plity* — *plivut* úszni, *szlity* — *szlivut* valamilyen hírben állni, b) a jelen idő tő bővülése -n-: *gyety* — *gyenut* oda tenni, *sztaty* — *sztanut* lenni valamivé, elkezdni, *zasztrjaty* — *zasztrjanut* bennrekedni, elakadni.

12. nem produktív csoport

A 12. nem produktív csoportba azt a 35 igét soroljuk, amelyeknek tőviszonya -a-/-0-, vagyis amelyeknek főnévi igenev töve -a-ra, jelen idő töve pedig mássalhangzóra, főképp -s-, -zs-, -cs-, két igénél pedig -j-re végződik. Valamennyi a II. igeragozáshoz tartozik. Pl. *molcsaty* — *molcsat* hallgatni, *drozsaty* — *drozsat* remegni, *szlisaty* — *szlisat* hallani, *sztojaty* — *sztojat* állni.

13. nem produktív csoport

A 13. nem produktív csoportba az a 48 második ragozású ige tartozik, amelyeknek tövei -e-/-0- viszonyban állanak. Pl. *vigyety* — *vizsu* — *vigyat*. Jellemző rájuk, hogy a jelen idő egyes szám első személyében tövük mássalhangzója ugyanúgy változik, mint a produktív igék V. osztályába tartozó igéké (*t* — *cs*, *d* — *zs*, *szt* — *scs*, *sz* — *s*, *b* — *bl*, *m* — *ml*, *p* — *pl*).

Csoportba nem foglalható igék

11 orosz ige tőviszony és formaképzés tekintetében elszigetelten áll az orosz igék rendszerében. Ezek: *bezsaty* futni, *bity* lenni, *daty* adni, *jeszty* enni, *brity* borotválni, *jehaty* utazni, *idtyi* menni, *revety* bögni, *osibityszja* tévedni, *szozdaty* teremteni, *hotyety* akarni.

V.

Az orosz igék képzésmódjának és hangsúlyának kapcsolatai

I. produktív osztály

A produktív igék I. osztályába tartozó igék hangsúlya állandó és megmarad azon a szótagon, amelyen a főnévi igenévben volt, csak a főnévi igenévben véghangsúlyos igék szenvedő múlt idejű melléknévi igenévben tolódik el egy szótaggal az ige eleje felé: *gyélaty*, *gyélaju* — *gyélajut*, *gyélaj*, *gyélajuscij*, *gyélajemij*, *gyélaja*, *gyéal*, *gyélavsj*, *szgyélannij*, *szgyélav(si)*; *csitáty*, *csitaju* — *csitájut*, *csitájuscij*, *csitájemij*, *csitája*, *csital*, *csitávsij*, *csítannij*, *procsitáv(s)*.

A főnévi igenév lehet véghangsúlyos és nem véghangsúlyos. A szuffixum és a főnévi igenév hangsúlyának helye között a következő összefüggések állapíthatók meg:

1. Az *-a-* képzős denominatívák hangsúlya megmarad azon a szótagon, amelyen az alapszóban volt: *gyélo* — *gyélaty* tenni, csinálni, *obéd* — *obédaty* ebédelni, *mecstá* — *mecstáty* ábrándozni, *dúma* — *dúmaty* gondolni, *rabóta* — *rabótaty* dolgozni, *káselj* — *kásljaty* köhögni, *igrá* — *igráty* játszani stb.

A főnévi igenév hangsúlya csak ritkán tér el az alapszó hangsúlyától: *gólod* — *golodáty* éhezni, *úzsasz* — *uzsaszáty* megrémíteni.

2. Az *-a-* képzős deverbatívák főnévi igeneve mindig véghangsúlyos, akármilyen igeosztályhoz tartozó igéből képeztük, s akár kemény, akár lágy mássalhangzóra végződik az alapige töve:

zaplesztyi — *zapletáty* be-, meg-, összefon
vigresztyi — *vigrebáty* kiürít, kikotor; evez
viszecs — *viszekáty* kivág, kifarag
nacsáty — *nacsináty* kezdeni
vibraty — *vibiráty* (ki)választani
gibnuty — *pogibáty* elpusztulni
resity — *resáty* elhatározni, megoldani
sztupity — *sztupáty* lépni, indulni
brószity — *broszáty* dobni stb.

3. A *-va-* képzős deverbatívák mindig véghangsúlyosak:

zakrity — *zakriváty* becsukni
zapéty — *zapeváty* előénekelni, énekelni kezdeni
obúty — *obuváty* cipőt felhúzni
otbrity — *otbriváty* leborotválni, kurtán válaszolni
prodúty — *produváty* kifújni, keresztülfújni
prigréty — *prigreváty* (meg-), felmelegíteni

4. Az *-iva-* képzős igék hangsúlya mindig a képző előtti szótagon van, akármilyen hangsúlyú igéből származnak:

zapiszaty — *zapiszivaty* felírni, megjegyezni
pridúmaty — *pridúmivaty* kigondolni
vitorgovaty — *vitorgóvivaty* bevenni, megkeresni (eladásnál)
nagovority — *nagovárivaty* sokat összebeszélni, rágalmazni
nakurity — *nakúrivaty* tele-, befüstölteni
oblájaty — *oblájivaty* megugatni
vszmotrétyszja — *vszmátrivatyszja* megfigyelni, jól megnézni stb.

A fenti megállapításból következik, hogy az *-ovivaty* (*-jovivaty*) képzős igék a képző első szótagját hangsúlyozzák: *zavojóvivaty* meghódítani, *zabronyiróvivaty* lefoglalni, *zamuróvivaty* befalazni, *naelektrizóvivaty* elektromossággal megtölteni, felvillanyozni, *organizóvivaty* (meg)szervezni stb.

5. A denominális *-nyicsa-* képzős igék a *-nyik-* képzős alapszó hangsúlyát követik:

vzjátocsnyik — *vzjátocsnyicsaty* megvesztegethetőnek lenni
razbójnyik — *razbójnyicsaty* zsiványkodni, zsiványéletet élni
szapózsnyik — *szapózsnyicsaty* cipőt foltozni, kontárkodni
kusztárnyik — *kusztárnyicsaty* háziipart üzni
plótnyik — *plótnyicsaty* ácsolni, ácsmesterséget üzni

Az önállósult *-nyicsa-* (*-n-* tövű melléknevekhez járuló alakjában: *-icsa-*) képzővel képzett igék a képző előtti szótagot hangsúlyozzák:

lentyáj — *lentyájnyicsaty* lustálkodni
liberál — *liberálnyicsaty* liberális elveket vallani
sztoljár — *sztoljárnyicsaty* asztaloskodni
nyézsniij — *nyézsnyicsaty* enyelegni
originálnij — *originálnyicsaty* eredetieskedni

Ha azonban a *-nyik* képzős alapszó véghangsúlyos, a belőle képzett ige is véghangsúlyos: *ozornyik* — *ozornyicsaty* pajkoskodni.

II. produktív osztály

A produktív igék II. osztályába tartozó igék hangsúlya állandó, az egész ragozáson keresztül megmarad azon a szótagon, amelyen a főnévi igenévben volt, s az esetek túlnyomó többségében az *-e-* tőhangzóra esik. Ez a megállapítás vonatkozik arra a négy igére is, amelyekben az *-e-* hangzó a mai orosz nyelvben ma már nem szuffixum jellegű, hanem a tő tartozéka (*grety* melegíteni, *zsaléty* szánni, *iméty* bírni, *odoléty* legyőzni). Így:

bédnij — *bednyéty*, *bednyéju*, *bednyéjes* (el-)szegényedni
bogátij — *bogatyéty*, *bogatyéju*, *bogatyéjes* (meg-)gazdagodni
bélij — *beléty*, *beléju*, *beléjes* fehéredni, sápadni
vdová — *vdovéty*, *vdovéju*, *vdovéjes* özvegyen élni, özvegynek lenni
szirotá — *szirotyéty*, *szirotyéju*, *szirotyéjes* árván maradni
kámeny — *kamenyéty*, *kamenyéju*, *kamenyéjes* kővé válni stb.
stb.

Az *-av-ij*, *-at-ij*, *-iv-ij*, *-ov-ij* képzős melléknevekből képzett igék azonban megtartják alapszavuk hangsúlyát:

*voloszáti*j — *voloszátyety* hajasodni
*krovávi*j — *krováveti* véressé válni
*mohnáti*j — *mohnátyety* bolyhosodni
*plesívi*j — *plesíveti* kopaszodni
*pruhljávi*j — *pruhljáveti* korhadni
*szuróvi*j — *szuróveti* ridegnek lenni

Hasonlóképpen nem az *-e-* szuffixumot hangsúlyozzák a *bez-*, *obez-* előképzős igék sem: *bezúmeti*, *obezúmeti* eszét veszteni, *obezljúgyety* elnéptelenedni, *obeszszílety* elerőtlenedni stb.

Megtartja alapszavának hangsúlyát néhány különálló ige is. Ilyenek: *íngyevety* deresedni, *oprotyíveti* torkig lenni valamivel, *plésznyevety* penészedni, *posztílety* ellenszenvessé tenni, *rumjányety* pirulni.

III. produktív osztály

A III. produktív osztályba tartozó *-ova-*, *-eva-* képzős igék hangsúlya állandó és sohasem eshetik a képző o/e magánhangzójára. A hangsúly helye szempontjából az ide sorolt igéknek öt típusuk van: 1. az ige a jelen időben is, a főnévi igenévben is véghangsúlyos, pl. *kováti* — *kujú*, *kujós* kovácsolni, 2. a hangsúly a főnévi igenévben a *-va-* szótagra, a jelen idő tövéből képzett alakokban az *-u-ra* esik, pl. *riszováti* *riszúju*, *riszújut*, *riszuj*, *riszujuscsi*j, *riszujemij*, *riszuja*, *riszoval*, (*nariszovannij*), *nariszovavsi*, 3. a hangsúly a képzőnek az *-ova-* képzőt megelőző szótagján van: *kopirovati* másolni, 4. a hangsúly az alapszó valamelyik szótagján van: *szposzóbsztvovati* lehetővé tenni, 5. a hangsúly ingadozik: *kotyirovati* értéket megállapítani.

1. A főnévi igenévben is, a jelen idő alakjaiban is véghangsúlyos az a hét *-ovati* (*-evati*) végű, kétszótagú ige, amely a mai orosz nyelv számára nem képzett szó:

kováti — *kujú*, *kujós* kovácsolni
bleváti — *bljújú*, *bljújós* hányni, okádni
zseváti — *zsujú*, *zsujós* rágni
pleváti — *pljújú*, *pljújós* köpni
klováti — *kljújú*, *kljújós* csípni
szováti — *szujú*, *szujós* bedugni, becsúsztatni
sznováti — *sznujú*, *sznujós* futkosni

2. A második hangsúlytípushoz tartoznak az egyetlen kétszótagú *dneyeváti* — *dneyúju*, *dneyújes* napot tölteni igeen kívül:

a) a három és több szótagúak közül:

α) az *-ova-* képzősek majdnem mind:

darováti — *darúju*, *darújes* ajándékozni
gyiktováti — *gyiktúju*, *gyiktújes* diktálni
volnováti — *volnúju*, *volnújes* felkavarni, nyugtalanítani
boronováti — *boronúju*, *boronújes* boronálni
zimováti — *zimúju*, *zimújes* telelni
organyizováti — *organyizúju*, *organyizújes* szervezni
riszováti — *riszúju*, *riszújes* rajzolni
sturmováti — *sturmúju*, *sturmújes* rohamozni stb.

β) a lágy mássalhangzó, illetőleg *s*, *zs*, *c* után használt *-eva-* képzősök szinte kivétel nélkül:

bicseváty — *bicsúju*, *bicsújes* ostorozni
vojeváty — *vojúju*, *vojújes* harcolni
goreváty — *gorjúju*, *gorjújes* búsulni
kocseváty — *kocsúju*, *kocsújes* nomád életet élni, vándorolni
nocseváty — *nocsúju*, *nocsújes* éjszakázni
mezseváty — *mezsúju*, *mezsújes* felmérni
buseváty — *busúju*, *busújes* bömbölni
oblíceváty — *oblicúju*, *oblicújes* burkolni, beborítani
kolceváty — *kolcúju*, *kolcújes* meggyúrítani

γ) az *-izovaty* képzősök kivétel nélkül

inventarizováty — *inventarizúju*, *inventarizújes* leltározni
indusztrializováty — *indusztrializúju*, *indusztrializújes* iparosítani
nacionalizováty — *nacionalizúju*, *nacionalizújes* államosítani
normalizováty — *normalizúju*, *normalizújes* normalizálni, rendezni
nyejtralizováty — *nyejtralizúju*, *nyejtralizújes* semlegesíteni stb.

δ) a hangsúlyos *-sztvo* képzős alapszóból származók egynek kivételével:

szuscsesztvó — *szuscsesztvováty* létezni
torzsasztvó — *torzsasztvováty* diadalmaskodni
 — *vszpomoscsesztvováty* (ennek az igének a mai orosz nyelvben nincs *-sztvo* képzős alapszava) támogatni
 kivétel: *vdovsztvo* — *vdovsztvováty* — *vdovsztvuju*, *vdovsztvujes* özvegyen élni

ε) néhány *-irovaty* képzős ige:

bombargyirováty — *bombargyirúju*, *bombargyirújes* bombázni
bronyirováty — *bronyirúju*, *bronyirújes* felpáncélozni
gofriröváty — *gofrirúju*, *gofrirújes* hullámosítani
grimirováty — *grimirúju*, *grimurújes* kendőzni
gruppírováty — *gruppírúju*, *gruppírújes* csoportosítani
drapírováty — *drapírúju*, *drapírújes* redőzni
lakírováty — *lakírúju*, *lakírújes* fényezni
marsírováty — *marsírúju*, *marsírújes* menetelni
meblírováty — *meblírúju*, *meblírújes* (be)bútorozni
polírováty — *polírúju*, *polírújes* fényezni, csiszolni
premiröváty — *premirúju*, *premirújes* jutalmazni
formírováty — *formírúju*, *formírújes* alakítani stb.

3. Nem véghangsúlyosak, de a képző valamely szótagját hangsúlyozzák:

a) az *-irovaty* képzősök egy része:

annulírovaty megsemmisíteni
balzamírovaty bebalzsamozni
valszírovaty keringőzni
garantyírovaty kezeskedni
datyírovaty keltezni
inszcenyírovaty színre vinni
montyírovaty fel-, beszerelni
szkalpírovaty (meg)skalpolni
transzportyírovaty szállítani

b) az *-izírovaty* képzősök kivétel nélkül az *-ir-* képzőrészt hangsúlyozzák:

akklimatizirovaty meghonosítani, éghajlathoz szoktatni
gyemokratizirovaty demokratizálni
lokalizirovaty lokalizálni, helyhez kötni stb.

4. Az alapszó valamely szótagját hangsúlyozzák:

- a) a *-sztvovaty* képzősök közül azok, amelyeknek alapszavában a *-sztvo* képző hangsúlytalan:

beszcsínsztvovaty kicsapongani, kihágást elkövetni
bújsztvovaty garázdálkodni
gyiréktorsztvovaty igazgatóként működni
zsityelsztvovaty lakni, tartózkodni
zlóbsztvovaty bosszankodni
szposzóbsztvovaty lehetővé tenni

Ezeknek hangsúlya a *-sztvo* képzős alapszóhoz igazodik.

Ide sorolható a *vdóvsztvovaty* özvegyen élni ige is, amelynek hangsúlya eltér alapszavának hangsúlyától (*vdová*).

- b) néhány háromszótagú, valamint többnyire előképzős alapszóból képzett többtagú *-ova* képzős ige:

vérovaty hinni valakiben
*rádovaty*szja örülni
szlédovaty következni
trébovaty követelni
doszádovaty bosszankodni
zavídovaty irigykedni
zapámjatovaty elfelejteni
zsálovaty adományozni, szeretni
zsértvovaty feláldozni
(po)mílovaty megkegyelmezni
pésztvovaty gondozni
prázdnovaty ünnepelni
próbovaty megkísérelni
rátovaty hadakozni
szétovaty panaszkodni
szovétovaty tanácsolni
izobílovaty bővelkedni
(isz)pólvovaty ki-, felhasználni
naszílovaty kényszeríteni
naszlédovaty örökölni
obnaródovaty közhírré tenni
oborúdovaty felszerelni
raszódovaty költeni, elhasználni
szoboléznovaty együttérezni, részvétellel lenni
uródovaty (el)torzítani
komándovaty vezényelni
szaljútovaty díszlovést adni le

5. Ingadozó hangsúlyúak, vagyis a mai irodalmi nyelvben kétféle hangsúllyal használatosak:

abonyírovátý előfizetni
angazsírovátý szerződtetni, lekötni
aszfaltýírovátý aszfaltozni
kopírovátý másolni
kotyírovátý árt megállapítani

A hangsúlyváltozásnak jelentésmegkülönböztető szerepe van a *milovaty* igénél:

milovaty kedveskedni, cirógatni
mílovaty megkegyelmezni

IV. produktív osztály

A IV. produktív osztályba tartozó kb. 300 *-nu-* képzős ige hangsúlya állandó és követi az alapige hangsúlyát. Ennek megfelelően a hangsúly eshet 1. a *-nu-* képzőre, a jelen (egyszerű jövő) időben pedig a személyragra: *maháty* — *mahnúty*, *mahnú*, *mahnyós* integetni.

2. a tőszótagra: *kápaty* — *kápnuty*, *kápnú*, *kápnyes* cseppenni.

Az 1. csoporthoz tartoznak (véghangsúlyosak):

blesztyéty — *blesznúty*, *blesznú*, *blesznyós* megcsillanni
bodáty — *bodnúty*, *bodnú*, *bodnyós* megszűrni
glotáty — *glotnúty*, *glotnú*, *glotnyós* benyelni
zeváty — *zevnúty*, *zevnú*, *zevnyós* ásítani
ikáty — *iknúty*, *iknú*, *iknyós* megcsuklani
kacsáty — *kacsnúty*, *kacsnú*, *kacsnyós* meghintálni
kiváty — *kivnúty*, *kivnú*, *kivnyós* bölintani
kolóty — *kolnúty*, *kolnú*, *kolnyós* megszűrni
melkáty — *melknúty*, *melknú*, *melknyós* felcsillanni
nirjátý — *nirnúty*, *nirnú*, *nirnyós* alámerülni
svirjátý — *svirnúty*, *svirnú*, *svirnyós* elhajítani
(*rváty*) — *rvanúty*, *rvanú*, *rvanyós* megrántani
rigáty — *rignúty*, *rignú*, *rignyós* böffent
szverkáty — *szverknúty*, *szverknú*, *szverknyós* felcsillan
szvisztyéty — *szvisztnúty*, *szvisztnú*, *szvisztnyós* füttyenteni
szkolzity — *szkolznúty*, *szkolznú*, *szkolznyós* siklik
tolkáty — *tolknúty*, *tolknú*, *tolknyós* meglökni
hlebáty — *hlebnúty*, *hlebnú*, *hlebnnyós* hörpinteni
csiháty — *csihnúty*, *csihnú*, *csihnyós* tüszenteni
satáty — *satnúty*, *satnú*, *satnyós* megrázni
svirjátý — *svirnúty*, *svirnú*, *svirnyós* elhajítani
ulibátyszja — *ulibnútyyszja*, *ulibnúsz*, *ulibnyósszja* elmosolyodni
pugáty — *pugnúty*, *pugnú*, *pugnyós* megijeszteni

A 2. csoporthoz tartoznak (tőhangsúlyosak):

aúkaty — *aúknuty*, *aúknú*, *aúknyes* kiáltani
brízgatý — *bríznutý*, *bríznu*, *bríznyes* fröccsenteni
vszhlípivaty — *vszhlípnuty*, *vszhlípnú*, *vszhlípnyes* elsírja magát
dvígaty — *dvínuty*, *dvínu*, *dvínyes* megmozdítani
gyórgaty — *gyórnuty*, *gyórnú*, *gyórnyes* kitépni
óhaty — *óhnuty*, *óhnu*, *óhnyes* nyöszörögni
prígatý — *prígnuty*, *prígnú*, *prígnyes* ugrani
hlópaty — *hlópnuty*, *hlópnú*, *hlópnyes* lecsapni
trógaty — *trónuty*, *trónú*, *trónyes* megérinteni

Csupán néhány ige mutat eltérést az alapszó és a *-nu-* képzős alakjának hangsúlyában:

- a) *bultihátyszja* — *bultíhnutyszja* (vízbe) pottyanni *
kidáty — *kínuty* dobni
kricsáty — *kriknuty* kiáltani
szkripéty — *szkripnuty* csikorogni
sztucsáty — *sztúknuty* megkopogtatni
hrusztyéty — *hrúsztnuty* megcsikordul

- b) *hvasztaty* — *hvasztnúty* eldicsekedni
csérpaty — *cserpnúty* meríteni
smígaty — *smignúty* surranni

A *-nu-* képzős igék közül mindössze négynek változó a hangsúlya a jelen (egyszerű jövő) időben. Ezek:

- obmanúty* — *obmanú*, *obmányes* megcsalni
upomjanúty — *upomjanú*, *upomjányes* megemlíteni
tonúty — *tonú*, *tónyes* alámerülni
tyanúty — *tyanú*, *tyányes* húzni

Ezekben az igékben nincs éles határ az alapszó töve és a képző közt. Az alapszó tövének végső mássalhangzója *ti*. ezeknél az igéknél kiesett (*tyag-nuty*, *top-nuty*), akárcsak a ma már szintén nem származék igéknek minősíthető *gnuty* (hajlítani) és *ljnuty* (simulni) igéknél is. Jelen-tésükből elveszett a mozzanatosság és egyszeri cselekvés jelentése, s ennek következtében a *tonúty*, *tyanúty*, *ljnuty*, *gnuty* folyamatos szemléletűekké váltak.

Változó hangsúlyú a *minúty* elmúlni ige is, amely jelen idejű egyes szám első személyét a *minováty* igéből képezi (minúju), a többi személyben pedig tőhangsúlyos (*mínyes*, *mínyet*). Ez az ige a múlt időben ingadozó hangsúlyú: *minúl* — *mínul* (Az életkor megjelölésében tőhangsúlyos alakja használatosabb: *mínul* *pjatij god*.)

A mai irodalmi nyelvben tőhangsúlyos *prígnul* és *drógnul* igék a XIX. században még ingadozó hangsúlyúak voltak: *drógnuty* — *drognúty*, *prígnuty* — *prígnúty*.

V. produktív osztály

A produktív igék V. osztályába több mint 1100 ige tartozik az előképzős alakokat nem számítva. Ezek hangsúly szempontjából két csoportba oszthatók: állandó és változó hangsúlyúak. Az állandó hangsúlyúak lehet:

a) a töre: *gotóvity* — *gotóvlju*, *gotóvis*, *gotóv*, *gotóvjascsi*, *gotóvja*, *gotóvil*, *gotóvicsij*, *gotóvlennij*, *(pri)gotóviv(si)*.

b) a főnévi igenévben az utolsó szótagra, az ige többi alakjában pedig a tő végmássalhangzója után következő magánhangzóra: *hranyítj* — *hranyú*, *hranyís*, *hranyí*, *hranyáscsij*, *hranyímij*, *hranyá*, *hranyíl*, *hranyívsij*, *(za)hranyónnij*, *(za)hranyív(si)*.

A hangsúlyváltozás minden változó hangsúlyú igénél abban áll, hogy a főnévi igenévben, a jelen idő egyes szám első személyében, a felszólító módban, a jelen idejű szenvedő és múlt idejű cselekvő melléknévi igenévben, továbbá a két határozói igenévben az *-i-n* van a hangsúly, a jelen (egyszerű jövő) idő egyes szám első személye véghangsúlyos, a többi forma pedig, ideértve a cselekvő jelen és szenvedő múlt idejű melléknevet is, tőhangsúlyos, azaz a hangsúly az *-i-t* megelőző szótagra esik. Csupán a cselekvő jelen idejű melléknévi igenévben van ingadozás: *vogyítj* — *vogyáscsij*, *hogyítj* — *hogyascsij*, *voztj* — *voztáscsij*, *nosztj* — *nosztáscsij*, *proszítj* — *prosztascsij* hangsúlya megegyezik a főnévi igenév hangsúlyával, a többi ige azonban többnyire az *-asc-* képző előtti szótagot hangsúlyozza: *dusítj* — *dusáscsij*, *ljubítj* —

ljúbjascsij, szusíty — szúscsi. Pl. *platyít* — *placsú, platyí, platyímij, platyíl, platyívcsij, platyá, platyív(s)* — *plátyis, plátyat, plátyascsij, plá-csennij*.

Ma nem lehet olyan gyakorlati szabályt felállítani, amelynek alapján megállapítható volna, hogy az egyes *-ity* végű igék melyik hangsúlytípushoz tartoznak. Ennek az a magyarázata, hogy az *-i-* a legrégebb időktől fogva a legproduktívabb szuffixumok egyike. A mai orosz nyelvben denominális képzőként szerepel, s mint ilyen egyformán járulhat főnévhez is, melléknévhez is: *milo* — *mility* szappanozni, *szol* — *szolít* szólni; *glup* — *glupít* butítani, *gnúsznij* — *gnuszít* rúgítani. A történelem folyamán azonban volt deverbális képző is: *veztyí* — *vozít* szállítani, *vesztyí* — *vogyít* vezetni stb., s mint ilyen egyaránt lehetett állapotot és műveltetést jelentő igék képzője: *vesztyí* — *vogyít* vezetni; *szeszty* — *szagyít* ültetni. A különböző korszakokban keletkezett denominatívák különböző hangsúlytörvények hatása alatt jöttek létre, s míg egy időben követték alapszavuk hangsúlyát, más korszakokban nem, pl. régebbi képzések:

bolóto — *zabolótyityyszja* elposványosodni
moróz — *morózity* fagyasztani
rána — *rányity* sebezni
pár — *párity* gőzölni, párolni
zdoróvij — *nyezdoróvityszja* (személytelen) nem jól érzi magát

későbbi képzések:

zólot — *zolótyít* megparancsolni
hólod — *hologyít* ki-, lehűteni
dár — *darít* adományozni, ajándékozni
brány — *brányít* szidni, gyalázni

az újabban képzettek megint az alapszó hangsúlyát követik:

skóla — *skólit* fegyelmezni
száhar — *száharít* cukrozni, édesíteni
kúpor — *zakúporít* bedugaszolni

S csak még tovább bonyolította az *-i-* képzős igék hangsúlyviszonyait az orosz nyelvnek az a törekvése, hogy kiküszöbölje azt a különbséget, amely az egyszerű és összetett igék hangsúlyában az ősszláv nyelv idején még megvolt.

Ezek alapján érthető, hogy az *-ity* végű igék közt viszonylag csekély azoknak a száma, amelyeknek hangsúlyát eredete vagy keletkezésének ideje határozza meg. Ilyen törvényszerűség pl. az, hogy az összes *-ity* végű deverbatívák, amennyiben főnévi igenevük véghangsúlyos, változó hangsúlyúak, akár gyakorító (absztrakt), akár műveltető jelentésűek:

- a) *vesztyí* — *vogyít*, *vozsú*, *vógyis* vezetni
veztyí — *vozít*, *vozsú*, *vózis* szállítani
nyesztyí — *noszít*, *nosú*, *nószis* vinni, hordani

Ide sorolhatók:

proszít, *prosú*, *prószis* kérni
molít, *moljú*, *mólis* könyörögni, kérni stb., bár alapszavuk már nincs meg a mai orosz nyelvben.

- b) *bugyít*, *buzsú*, *búgyis* (fel)ébresztetni
vorotyít, *vorocsú*, *vorótyis* visszaadni, megforgatni
gubít, *gubljú*, *gúbis* elpusztítani, elrontani
gaszít — *gasú*, *gászis* el-, kioltani
szagyít, *szazsú*, *szágyis* ültetni

A denominatív *-i-* képzős igékről ma már csak azt állapíthatjuk meg, hogy egyesek közülük megtartják az alapszó hangsúlyát, mások nem. Pl.

- a) *szítj* — *naszítj* jóllakatni
szlábij — *oszlábítj* gyengíteni, lazítani
rána — *rányítj* sebezni
szláva — *szlávítj* dicsőíteni stb.

A többszótagú alapszóból képzettek többnyire megtartják alapszavuk hangsúlyát:

- porjádok* — *uporjádocsítj* szabályozni, rendbehozni
ekonóm — *ekonómítj* takarékoskodni stb.
blágoveszt — *blágovesztj* beharangozni, elhíresztelni
mílosztyivij — *umílosztyivítj* megkérlelni, megengesztelni stb.

- b) *grjáznij* — *grjaznyítj* bemocskolni
másztyer — *masztyerítj* elkészíteni, dolgoztatni stb.

A hangsúly a produktív igék V. osztályában a homonimák megkülönböztetésének eszköze is, pl.

- valítj* — *valjú*, *valís* áramlani
valítj — *valjú*, *vális* kidönteni
razjasznyítj — *razjasznyú*, *razjasznyís* tisztázni, meghatározni
raziásznyítyszja — *razjásznyusz*, *raziásznyisszja* tisztázódni
koszítj — *kosú*, *kószis* kaszálni
koszítj — *kosú*, *koszís* ferdére állítani, kancsalítani
páritj — *párju*, *páris* gőzölni
parítj — *parjú*, *parís* lebegni, vitorlázni
csertyítj — *csercsú*, *csértyis* rajzolni
csertyítj — *csercsú*, *csértyís* dőzsölni, garázdálkodni
tvoritj — *tvorjú*, *tvoris* teremteni, alkotni
otvorítj — *otvorjú*, *otvóris* kinyitni

Az idetartozó kb. 570 véghangsúlyos ige közül kb. 90-nek változó a hangsúlya, és kb. 20-nál találunk ingadozást, ami azt jelenti, hogy a jelen idő egyes szám 2. személyétől a raghangsúlyos alakok mellett tőhangsúlyos alakok is használatosak.

a) a leggyakrabban előforduló változó hangsúlyú *-ity* végű igék:

- beszítj* — *besú*, *bézsiz* dühösíteni
brogyítj — *brozsú*, *brógyis* járkálni
bugyítj — *buzsú*, *búgyis* ébresztetni
varítj — *varjú*, *váris* főzni
vogyítj — *vozsú*, *vógyis* vezetni
vozítj — *vozsú*, *vózis* szállítani
volocsítj — *volocsú*, *volócsis* húzni, vonszolni
vorotyítj — *vorocsú*, *vorótyis* forgatni
gaszítj — *gasú*, *gászis* el-, kioltani
grafítj — *grafljú*, *gráfis* vonalazni
gubítj — *gubljú*, *gúbis* elpusztítani
davítj — *davljú*, *dávis* nyomni, elnyomni

gyelity — gyeljú, gyélis osztani
draznyity — draznyú, dráznis ingerelni
dusity — dusú, dúsis (meg-)fojtani
dusity — dusú, dúsis illatosítani
zsenyity — zsenyú, zsénis kiházasítani, feleségül adni
zugyity — zuzsú, zúgyis szajkózni, magolni
klonyity — klonyú, klónis hajlítani, meghajlítani
kolotyity — kolocsú, kolótyis verni, kopogni
kopity — kopljú, kópis felhalmozni
kormity — kormljú, kórmis etetni
koszity — kosú, kósis kaszálni
kresztyity — krescsú, krésztyis keresztelni
krosity — krosú, krósis szétmorzsolni
kruzsity — kruzsú, krúzs is forgatni, keringeni
krutyity — krucsú, krútyis csavarni, sodorni
kurity — kurjú, kúris szívni, dohányozni
kupity — kupljú, kúpis venni, vásárolni
kutyity — kucsú, kútyis inni, dőzsölni
(u)kuszity — ukusú, ukúsis megízlelni
lenyityyszja — lenyúsz, lényisszja lustálkodik
lepity — lepljú, lép is ragasztani
lecsity — lecsú, lécs is gyógyítani
lovity — lovljú, lóvis fogni
lozsity — lozsú, lózs is letenni
lomity — lomljú, lómis törni
ljubity — ljubljú, ljúb is szeretni
lupity — lupljú, lúp is lehántani
(sz-, iz) menyity . — menyú, mény is felváltani, megváltoztatni
meszity — mesú, mézs is meggyúrni
molity — moljú, mólis kérni, könyörögni
molotyity — molocsú, molóty is csépelni
mocsity — mocsú, mócs is beáztatni
(vz-, za-, po) mutyity — mucsú, múty is zavarni, felzavarni
noszity — nosú, nózs is vinni
ocsutyityyszja — . . . . ., ocsútyisszja (ott) találja magát
platyity — placsú, plát is fizetni
polucsity — polucsú, polúcs is kapni
proszity — prosú, prósis kérni
oblokotyityyszja — oblokocsúsz, oblokótyisszja könyököl
poglotyity — pogloscsú, poglót is elnyelni
proglotyity — progloscsú, proglót is elnyelni
pusztyity — puscú, pústy is hagyni, elengedni
(u)ronyity — uronyú, urón is elejteni, kimondani
rubity — rubljú, rúb is vágni, kidönteni
szagyity — szazsú, szágy is ültetni
szoronyityyszja — sztoronyúsz, sztorónyisszja félreáll
szvetyity — szvecsú, szvéty is fényleni, világítani
szergyity — szerzsú, szérgy is megharagítani
(ot)szkocsity — szkocsú, szkócs is leugrani
szluzsity — szluzsú, szlúzs is szolgálni
sztanovityyszja — sztanolvjúsz, sztánóvisszja tenni, állítani, lenni
sztjelity — sztyeljú, sztyél is kiteríteni (ágyat) vetni
szoronyityyszja — sztoronyúsz, sztorónyisszja félreállni
(za)sztrelyity — zasztreljú, zasztrel is meglőni
sztugyity — sztuzsú, sztúgy is le-, kihűteni
sztupity — sztupljú, sztúp is lépni
szugyity — szuzsú, szúgy is ítélni
tascity — tascú, tács is hurcolni, cipelni
(rasz-, pri-za-)tvority — zatvorjú, zatvóris elzárni (kinyitni)
tyelityyszja — . . . . ., tyélisszja megborjazni

topítý — *topljú*, *tópis* fűteni
toropítý — *toropljú*, *torópis* sürgetni, siettetni
tocsítý — *tocsú*, *tócsis* élesíteni
travítý — *travljú*, *trávis* megmérgezni
trugyítyszja — *truzsúsz*, *trúgyisszja* dolgozni
tuzsítý — *tuzsú*, *túzsís* szomorkodni
tupítý — *tupljú*, *túpis* eltompítani
sutyítý — *sucsú*, *sútyis* tréfálni
tusítý — *tusú*, *túsis* párolni, főzni
ucsítý — *ucsú*, *úcsis* tanítani
hvalítý — *hvaljú*, *hvális* dícsérni
hogyítý — *hozsú*, *hógyis* járni
horonyítý — *horonyú*, *horónyis* temetni
cenyítý — *cenyú*, *cényis* értékelni
(za-, pri, sz-, ot)cepítý — *zacepljú*, *zacépis* megkötni (elkötni)
cegyítý — *cezsú*, *cégyis* szűrni, megszűrni
csertyítý — *csercsú*, *csértyis* rajzolni
(po)csinyítý — *-csinyú*, *-csínyis* megjavítani, kihegyezni
de: *ucsinyítý* okozni, elkövetni állandó véghangsúlyos
(ot)scsepítý — *otscsepljú*, *otscsépis* lehasítani
javítý — *javljú*, *jávis* mutatni, kifejezést adni

b) ingadozást mutatnak, amennyiben változó hangsúly mellett állandó véghangsúllyal is használatosak:

gorogyítý — *gorozsú*, *gorógyis* gátat emelni, sövényt húzni
gruzítý — *gruzsú*, *grúzis* megrakni, felrakni
zubrítý — *zubrjú*, *zúbris* magolni
kruzsítý — *kruzsú*, *krúzsís* forgatni
lugyítý — *luzsú*, *lúgyis* ónozni
manyítý — *manyú*, *mányis* odahívni, odacsalogatni
prugyítý — *pruzsú*, *prúgyis* gátat emelni
szkoblítý — *szkobljú*, *szkóblís* levakarni, lekaparni
szolítý — *szoljú*, *szólís* sózni
szorítý — *szorjú*, *szórís* szemetelni
sztrocsítý — *sztrocsú*, *sztrócsís* letűzni, firkálni
sztruzsítý — *sztruzsú*, *sztrúzsís* gyalulni
szucsítý — *szucsú*, *szúcsís* sodorni (fonalat)
ugyítý — *uzsú*, *úgyis* horgászni, halászni
továbbá:
belítý — *beljú*, *bélís* fehéríteni
povtorítý — *povtorjú*, *povtórís* ismételni
poszobítý — *poszobljú*, *poszóbís* segíteni
podszobítý — *podszobljú*, *podszóbís* segíteni

1. nem produktív csoport

A nem produktív képzésű igék 1. csoportjába tartozó igék közül az egyszótagúak, valamint a három e/o betoldásos ige a jelen időben a ragot hangsúlyozzák:

vratý, *vru*, *vrjos* hazudni
zsdaty, *zsdu*, *zsgyos* várni
zsraty, *zsrú*, *zsrjos* falni
lgaty, *lzsú*, *lzsjos* hazudni
rvaty, *rvu*, *rvjos* szakítani
rzsaty, *rzsú*, *rzsjos* nyeríteni
tkaty, *tku*, *tkjos* szőni
braty, *beru*, *berjos* fogni
draty, *deru*, *derjos* tépni
zvatý, *zovu*, *zovjos* hívni

A főnévi igenévben magánhangzó+j+aty-ra végződő igék többnyire tőhangsúlyosak, s hangsúlyukat megtartják azon a szótagon, amelyen a főnévi igenévben volt:

bájaty, báju, bájos beszélni
véjaty, véju, véjes fűjni
zatyéjaty, zatyéju, zatyéjes rendezni, szervezni
kájatyszja, kájusz, kájesszja megbánni, sajnálni
lájaty, láju, lájes ugatni
leléjaty, leléju, leléjes becézni
májaty, máju, májes kínozni
nagyéjatyyszja, nagyéjusz, nagyéjesszja remélni
réjaty, réju, réjes lebegni, lobogni
tájaty, táju, tájes olvadni
széjaty, széju, széjes vetni
hájaty, háju, hájes szidni, gyalázni
csújaty, csúju, csújes szimatolni stb.

de: szmejátyszja, szmejúsz, szmejósszja nevetni

Az 1. nem produktív csoport mássalhangzócsere ígéi közül kb. 20 tőhangsúlyos. Ezeknek hangsúlya megmarad azon a szótagon, amelyen a főnévi igenévben volt:

mázaty — mázsu, mázses kenni, mázolni
plákaty — plácsu, plácses sírni
rézaty — rézsu, rézses vágni
riszkaty — rícsu, rícses eldugni
prjätaty — prjácsu, prjácses elrejtetni
szípaty — szíplju, szípes szórni

A főnévi igenévben véghangsúlyos mássalhangzócsere ígék azonban változó hangsúlyúak, vagyis hangsúlyukat a jelen idő egyes szám második személyétől kezdve egy szótaggal a szó eleje felé vonják vissza:

vjazáty — vjazsú, vjazses kötni
glodáty — glozsú, glózsés rágcsálni
gogotáty — gogocsú, gogócses gágogni
grohotáty — grohocsu, grohócses dörömbölni
bormotáty — bormocsú, bormócses morogni
dremáty — dremljú, drémles szenderegni
iszkáty — iscsú, ícses keresni
klevetáty — klevescsú, klevécses rágalmazni
klokotáty — klokocsú, klokócses sisteregni
lepetáty — lepecsu, lepécses gagyogni, csobogni
lizáty — lizsú, lízses nyalni
lopotáty — lopocsú, lopócses hadarni
maháty — masú, másés integetni
nyizáty — nyizsú, nyízses felfűzni
objazáty — objazsú, objazses kötelezni
metáty — mecsú, mécses dobni
paháty — pasú, páses szántani
pleszkáty — plescsú, plécses csobogni
piszáty — pisú, píses írni
pljaszáty — pljasú, pljásés táncolni
poloszkáty — poloscsú, polócses öblögetni
rokotáty — rokocsú, rokócses zúgni
piháty — pisú, píses átforrósodni
ropotáty — ropcsú, rópcses zúgolódni
szvisztáty — szviscsú, szvícses füttyülni

szkakáty — szkacsú, szkácses vágtatni, ugrani
 szkrezsetáty — szkrezsescsú, szkrezsésces fogát csikorgatni
 sztláty — sztyeljú, sztyéles ki-, betéríteni
 sztonáty — sztonú, sztonyes nyögni
 sztrekotáty — sztrekocsú, sztrekócses ciripelni
 tyeszáty — tyesú, tyéses lefaragni
 trepáty — trepljú, tréples szaggatni
 trepetáty — trepecsú, trepésces remegni
 toptáty — topcsú, tópcses taposni
 hlesztáty — hlescsú, hlésces korbácsolni
 hlopotáty — hlopocsú, hlopócses serénykedni
 hohotáty — hohocsú, hohócses kacagni
 septáty — sepcsú, sépcses suttogni
 ceszáty — csesú, cséses fészülni
 scsebetáty — scsebecsú, scsebésces csicseregni
 scsipáty — scsipljú, scsíples csípni

Csak ebben a csoportban van példa arra a különleges hangsúlymozgásra, hogy a főnévi igenév véghangsúlya már a jelen idő egyes szám első személyében is a töre tolódik át:

alkáty — álcsu, álcses éhezni
 kolebáty — koléblju, kolébles ingatni
 koliháty — kolísu, kolíses ringatni (ma: koliháju, kolihájes)
 sztradáty — sztrázsdú, sztrázsgyes szenvedni (régies alak;
 ma: sztradáju, sztradájes)

2. nem produktív csoport

A 2. nem produktív csoportba tartozó kb. 60 állapotot jelentő ige mind a -nu- képző előtti szótagot hangsúlyozza:

búhnuty — búhnu, búhnyes dagadni
 víznuty — víznu, víznyes csüngeni
 vjáznuty — vjáznu, vjáznyes belesüppedni
 vjánuty — vjánu, vjányes bágyadni, hervadni
 gásznuty — gásznu, gásznyes kialudni
 gíbnuty — gíbnú, gíbnyes pusztulni
 glóhnuty — glóhnu, glóhnyes megsüketülni
 zjábnuty — zjábnu, zjábnyes dideregni
 kışznuty — kışznu, kışznyes savanyodni
 móknuty — móknu, móknyes ázni
 páhnuty — páhnu, páhnyes szaglani
 púhnuty — púhnu, púhnyes felduzzadni
 hrípnuty — hrípnu, hrípnyes berekedni
 dóhnuty — dóhnu, dóhnyes megdögleni (de: dohnúty lehelni)
 drógnuty — drógnu, drógnyes fázni, dideregni stb.
 de: drógnuty — drógnul megremegni IV. oszt. ige

Az irodalmi nyelvben csak előképzővel használatosak:

(pri-, iz-) bégnuty — -bégnu, -bégnyes ki-, odaszaladni
 (v-, iz-, nyiz-) vérgnuty — vérgnu, -vérgnyes be-, ki-, lehajigálni
 szvíknutyszja — szvíknusz, szvíknyszja hozzászokni
 iszszjálnuty — iszszjálnu, iszszjálnyes kiszáradni
 promóznuty — promóznú, promóznyes átmedvesedni
 dosztyignuty — dosztyígnu, dosztyígnyes elérni
 zatyhnuty — zatyhnu, zatyhnyes elcsendesedni
 (isz-, ot-) tórgnuty — tórgnu, -tórgnyes ki-, ellökni
 iszcséznuty — iszcséznu, iszcséznyes eltűnni
 voszkrésznuty — voszkrésznu, voszkrésznyes újraéledni stb.

3. nem produktív csoport

A 3. nem produktív csoportba tartozó igékre az állandó véghangsúly jellemző, vagyis ezeknek az igéknek hangsúlya a főnévi igenévben a *-tyi* szótagra, vagy pedig a *-ty-t* megelőző szótag magánhangzójára esik, a jelen időben pedig a személyragra, tekintet nélkül arra, hogy milyen mássalhangzóra végződik a jelen idő tövük. Többi formájuk hangsúlya is megfelel ennek a szabálynak: *nyesztyí — nyosz, nyeszlá, nyeszló, nyeszli, nyószsij, (v)nyeszjónnij, (ot)nyószsi, nyeszú, nyeszjós, nyeszí, nyeszúcsij, nyeszómiij*. Így:

- a) *veztyi — vezú, vezjós* szállítani
grizty — grizú, grizjós rágni, de: *grízla, grízli*
pasztyi — paszú, paszjós legeltetni
polztyi — polzú, polzjós csúszeni, mászni
trjasztyi — trjaszú, trjaszjós rázni
- b) *bresztyi — bredú, bregyós* vonszolja magát
bljusztyi — bljudú, bljugyós (meg)őrizni
vesztyi — vedú, vegyós vezetni
gnyesztyi — gnyetú, gnyetyós nyomni, szorítani
klaszty — kladú, klagyós tenni, rakni
kraszty — kradú, kragyós lopni
mesztyi — metú, metyós seperni
plesztyi — pletú, pletyós fonni
procseszty — procstú, procsztyós elolvasni
paszty — padú, pagyós esni
cvesztyi — cvetú, cvetyós virággazni
grjasztyi — grjadú, grjagyós közeledni, jönni
prjaszty — prjadú, prjagyós fonni
- c) *gresztyi — grebú, grebjós* evezni
- d) *szkresztyi — szkrebú, szkrebjós* kaparni, vakarni
- d) *kljaszty — kljanú, kljanjós* átkozni

Ebben a csoportban csupán két ige tőhangsúlyos:

- lezty — lézu, lézes* mászni
szeszty — szjádu, szjágyes leülni

4. nem produktív csoport

A nem produktív képzésű igék 4. csoportjába tartozó 16 ige hangsúlya — négy kivételével — állandó: a főnévi igenévben és a múlt idő hímnemű alakjában a tő utolsó szótagjára, a többi alakban pedig a személyragra, illetőleg az ennek megfelelő szótagra esik: *berécs — berjóg, berjógsij, beregú, berezsós, beregí, beregúcsij, (sz)berezsónnij, bereglá, beregló, bereglí*. A leggyakrabban előfordulók:

- berécs — beregú, berezsós* őrizni
vlecs — vlekú, vlecsós húzni, vonszolni
volócs — volokú, volocsós hurcolni
zsecs — zsgu, zzsos égetni
pecs — pekú, pecsós sütni
prenyebrecs — prenyebregú, prenyebrezsós megvetni
zaprjács — zaprjagú, zaprjazsós befogni
obrecs — obrekú, obrecsós elítélni, kárhóztatni
szecs — szekú, szecsós vágni, de: *szek, szekla, széklo, székli*
sztyerécs — sztyeregú, sztyerezsós őrizni
sztrics — sztrigú, sztrizsós nyírni, de: *sztrig, sztrigla, sztriglo, sztrigli*
tyecs — tyekú, tyecsós folyni
tolócs — tolkú, tolcsós (tolók, toklá, tokló, toklí (össze)zúzni)

lecs lefeküdni a jelen időben és felszólító módban tőhangsúlyos: *ljágu, ljázses, ljag, ljágtye*; a *mocs* tudni, képesnek lenni pedig a jelen időben változó hangsúlyú: *mogú, mózses ... mógut*.

5. nem produktív csoport

A csoportba tartozó 3 ige és előképzős összetételeinek hangsúlya állandó véghangsúly:

daváty — *dajú, dajós* adni
(u-)znaváty — *(u-)znajú, (u-)znajós* megismerni
(v-)sztaváty — *(v-)sztajú, (v-)sztajós* felállni, felkelni

6. nem produktív csoport

A csoportba tartozó 5 ige a főnévi igenévben véghangsúlyos, a jelen időben változó hangsúlyú, vagyis az egyes szám első személyében véghangsúlyos, a többiben tőhangsúlyos:

borótyszja — *borjúsz, bóresszja* harcolni
kolóty — *koljú, kóles* szűrni
polóty — *poljú, póles* gyomlálni
poróty — *porjú, póres* felbontani, felfejteni
molóty — *meljú, méles* örölni, darálni

7. nem produktív csoport

A csoport négy igéje a főnévi igenévben véghangsúlyos, a jelen időben pedig egyszótagúvá redukálódik, s mint a többi egyszótagú, a személyragot hangsúlyozza:

(u)meréty — *(u)mrú, (u)mrjós* meghalni
(za)peréty — *(za)prú, (za)prjós* bezárni
tyeréty — *tru, trjos* dörzsölni
prosztyeréty — *prosztrú, prosztrjós* kinyitni

8. nem produktív csoport

A 8. nem produktív csoport a) és b) alcsoportjához tartozó igék az egyszótagúak hangsúlytípusához tartoznak, vagyis a jelen időben a személyragot hangsúlyozzák:

- a) *zsaty* — *zsnu, zsnyos* aratni
mjaty — *mnu, mnyos* gyúrni
nacsáty — *nacsnú, nacsnyós* kezdeni, múlt ideje: *nácsal, nacsalá, nácsalo, nácsali*
raszpjáty — *raszpnú, raszpnjós* megfeszíteni
- b) *zsaty* — *zsmu, zsmjos* szorítani, préselni

A c) alcsoportba tartozó *-nyaty, -jaty* ige előképzős összetételei hangsúly szempontjából két csoportba oszthatók:

1. a jelen idő tövében a főnévi igenév *-a-ját -jm-mel* felváltók az egyszerű jövő időben a személyragot hangsúlyozzák:

zanyaty — *zajmu, zajmjós* elfoglalni
unyaty — *ujmu, ujmjos* lecsillapítani
pronyaty — *projmu, projmjós* áthatni
perenyaty — *perejmu, perejmjos* felölelni
ponyaty — *pojmu, pojmjós* felfogni
donyaty — *dojmu, dojmjos* zaklatni
nanyaty — *najmu, najmjós* felfogadni

idesorolható: *vzjaty* — *vozmú, vozmjos* meg-, elfogni

2. azok pedig, amelyek a főnévi igenév *-a-* tőhangzóját *-im-* hangcsoporttal váltják fel, a jelen időben változó hangsúlyúak:

izjaty — *izimu*, *izimes* kivenni
objaty — *obnyimu*, *obnyimes* átölelni (és: *obojmu*, *obojmjos*)
podnyaty — *podnyimu*, *podnyimes* felemelni
sznyaty — *sznyimu*, *sznyimes* levenni
obnyaty — *obnyimu*, *obnyimes* átölelni
otnyaty — *otnyimu*, *otnyimes* elragadni stb.

ide tartozik még: *prinyaty* — *primu*, *primes* elfogadni

9. nem produktív csoport

A 9. nem produktív csoportba tartozó 5 egyszótagú ige hangsúlya olyan, mint a többi egyszótagú igéé:

bity — *bjú*, *bjos* ütni
vity — *vju*, *vjos* csavarni, sodorni
lity — *lju*, *ljós* önteni
pity — *pju*, *pjos* inni
sity — *sjú*, *sjos* varrni

10. nem produktív csoport

A 10. nem produktív csoport igéinek állandó tőhangsúlyuk van, *gnyity* és *pety* kivételével, amelyek a jelen időben a személyragokat hangsúlyozzák:

- a) *gnyity* — *gnyijú*, *gnyijós* rothadni
- b) *duty* — *dúju*, *dújes* fűjni
obúty — *obúju*, *obújes* cipőt felhúzni
razúty — *razúju*, *razújes* cipőt levetni
- c) *vity* — *vóju*, *vójes* üvölni
krity — *króju*, *krójes* (be)takarni
mity — *móju*, *mójes* mosni
nity — *nóju*, *nójes* fájni, panaszkodni
rity — *róju*, *rójes* ásni, kaparni
- d) *pety* — *pojú*, *pojós* énekelni

11. nem produktív csoport

A 11. nem produktív csoportba sorolt igék közül a jelen idő tőben *-v-* mássalhangzóval bővülők véghangsúlyosak, az *-n-*nel bővülők pedig tőhangsúlyosak:

- a) *zsity* — *zshivú*, *zshivjós* élni
plity — *plivú*, *plivjós* úszni
szlity — *szlivú*, *szlivjós* valamilyen hírben állni
- b) *gyety* — *gyénu*, *gyényes* odatenni
sztaty — *sztánu*, *sztányes* lenni valamivé; elkezdni
zasztrjaty — *zasztrjánu*, *zasztrjányes* bennrekedni, elakadni

12. nem produktív csoport

A 12. nem produktív csoport igéinek hangsúlya többnyire állandó, s a főnévi igenévben az utolsó szótagra, a jelen időben pedig a személyragokra esik:

- a) *brencsáty* — *brencsú*, *brencsís* csörömpölni
brjuzzsáty — *brjuzzsú*, *brjuzzsís* morogni

burcsáty — *burcsú*, *burcsís* dörmögni
verescsáty — *verescsú*, *verescsís* sápítozni
vizzsáty — *vizzsú*, *vizzsís* vonítani
vorcsáty — *vorcsú*, *vorcsís* dörmögni
drebezzsáty — *drebezzsú*, *drebezzsís* csörömpölni
drozsáty — *drozsú*, *drozsís* remegni
zsuzszsáty — *zsuzszsú*, *zsuzszsís* zümmögni
zsurcsáty — — *zsurcsít* mormolni
zvucsáty — *zvucsú*, *zvucsís* hangzani
kricsáty — *kricsú*, *kricsís* kiáltani
lezsáty — *lezsú*, *lezsís* feküdni
molcsáty — *molcsú*, *molcsís* hallgatni
mcsátyszja — *mcsusz*, *mcsísszja* száguldani
micsáty — *micsú*, *micsís* bőgni
piscsáty — *piscsú*, *piscsís* csipogni
ricsáty — *ricsú*, *ricsís* morogni, bőgni
sztucsáty — *sztucsú*, *sztucsís* kopogni
torcsáty — *torcsú*, *torcsís* meredezni, kiállni
trescsáty — *trescsú*, *trescsís* nyikorogni
bojátyszja — *bojúsz*, *bojísszja* félni
sztojáty — *sztojú*, *sztojís* állni

Tőhangsúlyos ige csak egy van ebben a csoportban:

szlísaty — *szlísu*, *szlísís* hallani

A jelen időben változó hangsúlyuk van a következőknek:

gnaty — *gonyú*, *gónyís* hajtani
gyerzsáty — *gyerzsú*, *gyérzsis* tartani
disáty — *disú*, *dísís* lélegzeni

13. nem produktív csoport

A 13. nem produktív csoport igeinek hangsúlya a főnévi igenévben az utolsó szótagon, a jelen időben pedig a személyragon van:

blesztyéty — *blescsú*, *blesztyís* fényleni
bgyety — — *bgyis*, *bgyit* ébren lenni
boléty — *bolít*, *bolját* fájni
galgyéty — — *galgyís*, *galgyit* zsavajt csapni
gljagyéty — *gljazsú*, *gljagyís* nézni
goréty — *gorjú*, *goris* égni
greméty — *gremljú*, *gremís* dörögni
kipéty — *kipljú*, *kipís* forrni
letyéty — *lecsú*, *letyís* repülni
szvisztyéty — *szviscsú*, *szvisztyís* füttyülni
suméty — *sumljú*, *sumís* zúgni stb.

Tőhangsúlya csak két igeinek van ebben a csoportban:

vígyety — *vízsu*, *vígyis* látni
obígyety — *obízsu*, *obígyes* megsérteni

További két ige hangsúlya változó a jelen időben:

vertyéty — *vercsú*, *vértys* forgatni
szmotréty — *szmotrjú*, *szmótris* nézni

A *vertyéty* ige hangsúlya a mai irodalmi nyelvben ingadozó is: a jelen időben változó hangsúly mellett állandó véghangsúlya is lehet: *vercsú* — *vértys* vagy *vertys*, *vértyt* vagy *vertyt* stb.

Az orosz igerendszerben elszigetelten álló igék

A csoportba nem foglalható 11 ige közül a jelen (egyszerű) jövő időben véghangsúlyosak:

bezsáty — *begú*, *bezsís* ... *begút* futni
(o)sibítyszja — *osibúsz*, *osibjósszja* tévedni
revéty — *revú*, *revjós* bőgni
idtyí — *idú*, *igyós* menni
daty — *dam* ... *dagyím*, *dagyítje*, *dadút* adni
jeszty — *jem* ... *jegyím*, *jegyítje*, *jegyát* enni
szozdátj — *szozdám*, *szozdászt* ... *szozdadút* teremteni

tőhangsúlyosak:

brity — *bréju*, *bréjes* borotválni
jéhaty — *jédu*, *jégyes* utazni
a *bity* lenni ige egyszerű jövő ideje: *búdu*, *búgyes*

Vegyes hangsúlya van a *hotyéty* ige jelen idejének:

hocsú, *hócses*, *hócsét*, *hotyím*, *hotyítje*, *hotyát*

* * *

Összefoglalva az elmondottakat, megállapíthatjuk, hogy az orosz ige hangsúlya valóban a szó individuális jegye: a képzett ige főnévi igenevének hangsúlya csak részben függ alapszavának hangsúlyától, illetőleg képzésének módjától, az igeformák hangsúlya pedig szoros kapcsolatban van ugyan a főnévi igenév hangsúlyával, de nem követi mindig szorosan.

A hangsúly — mint a helyes orosz beszéd egyik főtényezője — megérdemli, hogy sokat foglalkozzunk vele, hiszen nemcsak idegen anyanyelvűeknek, hanem nyelvileg művelt, született oroszoknak is nem egy hangsúly-problémájuk akad beszédükben.

Vannak ugyan nagy gonddal szerkesztett igejújteményeink (*Babos—Zsinka*, *Daum—Schenk*) és szótáraink, amelyek mint segédeszközök, nagy segítségünkre vannak, de ezek nem rendszerben tárgyalják a kérdést, nem nevelnek nyelvtani gondolkodásra. Ezért tettünk kísérletet az orosz ige hangsúlyviszonyainak rendszerezésére. Egyben felhasználtuk az alkalmat arra is, hogy témánkkal kapcsolatban, ha már megoldanunk nem is sikerül, legalább felvessünk néhány olyan orosz grammatikai problémát, amelyekre nézve itt is, ott is ellentmondásokkal találkozunk. Rövid tanulmányunkat vitaindítónak szántuk. Reméljük, a vita valóban megindul, és a további kutatások közelebb visznek a felvetett kérdések megoldásához.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] *Az orosz nyelv tankönyve* középiskolák számára. TK. Budapest, 1951.
- [2] *P. I. Avanyeszov: Udarenije v szovremennom russzkom lityeraturnom jazike.* Ucspedgiz. Moszkva, 1958.
- [3] *Babos—Zsinka: Az orosz ige alakjai.* Közokt. K. Budapest, 1951.
- [4] *H. H. Bielfeldt: Die Klassifizierung der russischen Verben.* Russischunterricht. 1952. 9.
- [5] *H. Bräuer: Der Akzent beim russischen Verben.* Russischunterricht. 1949. 2—4.
- [6] *Erdődi J.: Orosz nyelvtan.* Közokt. K. Budapest, 1951.

- [7] G. Dick: Eine neue Klassifizierung der russischen Verben. Russischunterricht. 1955. 6.
- [8] E. M. Galkina—Fedoruk: Szovr. russzkij jazik. Ucspedgiz. Moszkva, 1958.
- [9] *Grammatyika russzkovo jazika*. Akad. N. SzSzSzR. Moszkva, 1953.
- [10] Hadrovics—Gáldi: Orosz—magyar szótár. II. kiadás. Budapest, 1959.
- [11] Iz trudov A. A. Sahmatova po szovr. russzkomu jaziku. Moszkva, 1952.
- [12] v. Marnitz—Häusler: Russische Grammatik. 11. Aufl. Halle, 1958.
- [13] Sz. P. Obnorszkij: Ocserki po morfologiji russzkovo glagola. Moszkva, 1953.
- [14] I. M. Puljkina: Kratkij szpravocsnyik po russzkoj grammatyike. Moszkva, 1949.
- [15] W. Steinitz: Die russische Konjugation. IV. Aufl. Berlin, 1955.
- [16] V. N. Szidorov: Nyeproduktyivnije klasszi glagola v szovr. russzkom jazike. Russzkij jazik v skole. 1951.
- [17] *Szovremennij russzkij jazik*. Morfologija. Moszkva, 1952.
- [18] E. Tauscher—E. G. Kirschbaum: Grammatik der russischen Sprache. Berlin, 1958.
- [19] V. A. Trofimov: Szovremennij russzkij jazik. Morfologija. Leningrad, 1957.
- [20] *Langenscheidts*: Taschenwörterbuch der russischen und deutschen Sprache. Berlin—Schöneberg, 1929.
- [21] E. Daum—W. Schank: Die russischen Verben. Leipzig, 1954.
- [22] *Tolkovij szlovar russzkovo jazika*. Moszkva, 1939.
- [23] *Rakovszky János*: Orosz nyelvtan. Buda, 1867.
- [24] R. A. Budagov: Vvegyenyije v jazikoznanyije. Moszkva, 1958.

Йожеф Бихари — Карой Кочиш

УДАРЕНИЕ В РУССКИХ ГЛАГОЛАХ

(Резюме)

Настоящая работа, излагая вопрос ударений в русских глаголах, желает оказать помощь нерусским в развитии их русской речи.

В введении авторы занимаются характером и значением русского словесного ударения. Они указывают на то, что русское словесное ударение является одним из решающих факторов правильной и выразительной звуковой речи потому, что ударение, будучи в русском языке свободным, играет важную роль в определении звуковой оболочки слов и в различении значений омонимов; а как подвижное ударение, оно является одним из существенных средств в различении грамматических форм. Значение его увеличивается еще тем, что ударный слог является носителем ударения речевого такта и фразы, а также логического ударения, выраженного тоническим изменением, и эмфатического ударения, выраженного удлинением ударного гласного.

Изложив типы ударения русских глагольных форм, авторы обсуждают основные вопросы систематизации глаголов, проблемы, связанные с двумя основами и классификацией русских глаголов. В связи с этим они указывают на изменения, возникшие в течение истории в основе настоящего времени русского глагола, и оспаривают обоснованность выделения исторической точки зрения в современной русской дескриптивной грамматике. Они также борются с тем мнением, представители которого из-за орфографических причин вносят неопределённость в объяснение основы настоящего времени русского глагола.

Наконец, обсуждая каждый класс глаголов, авторы пытаются систематизировать отношения ударения русского глагола, имея в виду главным образом ударение инфинитива и настоящего (простого будущего) времени русских глаголов, и ищут связей между ударениями производящего слова и глагола, образованного от него, между ударениями суффикса и образованного с ним глагола, и между ударениями инфинитива и настоящего (простого будущего) времени.

Из изложенного выше авторы приходят к следующему заключению: ударение инфинитива только отчасти зависит от ударения своей основы или от способа своего образования, а ударение настоящего времени, хоть оно зависит от ударения инфинитива, но не следует ему всегда во всех формах.